

АРХИЕПИСКОП ПАВЕЛ ФИНЛАНДСКИ

ВЯРАТА,
КОЯТО
ИЗПОВЯДВАМЕ

ПРЕВОД ОТ АНГЛИЙСКИ: *МАРИАН СТОЯДИНОВ*

РЕДАКТОР: *ДИМИТЪР ПОПМАРИНОВ*

Фондация
„Покров Богородичен”

1998

Архиепископ Павел Финландски

© Арчевкоче Paul, 1986

© Издателска къща „Омофор”, 1998

© Мариян Стоядинов, превод, 1998

Димитър Попмаринов, редактор

ISBN 954-9700-03-8

*„Тъй да светне пред човеците светлината
ви, та да видят добрите ви дела и да
прославят Небесния ваш Отец“ (Мат. 5:16).*

Предговор към английското издание

Авторът на тази книга, архиепископ Павел, е предстоятел на Финландската православна църква от 1960 г. В сравнение с останалите православни църкви Финландската е малка – около 70 000 причастници, които са разпръснати из цяла Финландия и живеят сред лутеранско мнозинство. Във време, когато почти навсякъде по света – и в традиционно православните страни, и в Западната „диаспора“ – Православната църква преживява криза, малката Финландска църква е образец не само на ред и стабилност, но преди всичко на духовна жизненост и вътрешен растеж. Това се дължи в немалка степен на своя „отец архиепископ“ и „владика“, както любящо го нарича неговото паство заради наистина уникалното му духовно и пастирско водителство.

Православен карелец по произход, архиепископ Павел приема мо-

нашество на младини във Валаам, известния древен манастир на Ладожкото езеро, който от векове е бил средище на духовния живот за Северозападна Русия и Карелия. И както сам той признава, може би щял да остане в манастира до края на дните си, ако „Северната война” от 1939 г. между Финландия и СССР не бе предизвикала евакуацията на валаамското монашеско братство във вътрешността на Финландия. Така братството било въввлечно едва ли не против волята си в живота на Финландската църква, а през 1960 г. един монах по призвание, духовно формиран от най-автентичния монашески дух и традиция, бил избран за архиепископ (втори по ред) на Карелия и цяла Финландия. По това време Финландската църква все още се възстановявала от кризата, причинена от войната (евакуацията на цялото карелско население от неговия естествен православен дом в Източна Карелия), но също така и от трудностите, последвали обявяването през 1918 г. на независимостта ѝ от Руската църква. Непризнаването ѝ било двустранно – психологическо и културно. От една страна, финландското лутеранско мнозинство се отнасяло към Православието като към „руска”, т. е. чужда религия. От другата

страна било каноническото непризнаване от Руската църква, която до 1958 г. оспорвала автономията, дадена на бившата щ епархия от Константинополския патриарх.

Необходимо било преустройство на национално, духовно и канонично ниво. Това била първата задача, която стояла пред новия архиепископ. И днес, двадесет години по-късно, може без преувеличение да се каже, че в изпълнението на тази задача архиепископ Павел успял, надхвърляйки всички очаквания. Въпреки малката си численост, Финландската православна църква днес е органическа част от националната структура, толкова истински финландска, колкото и истински православна. Тя е съставена от три епархии, с добре организиран административен център в Куопио, където е седалището на архиепископа. Нейната богословска семинария, която през септември 1978 г. отбеляза своя 60-годишен юбилей, е освободена от всякакъв вид провинциализъм. Тя е градивно отворена към всички положителни постижения в съвременното православно богословие. Манастирите Нови Ваалаам и Линтули всяка година привличат хиляди поклонници. В същото време се наблюдава дълбоко и истинско възраждане в областите на литургичния живот, музиката и

иконописца. Без съмнение и вдъхновител, и носител на финландската православна идентичност, на този градивен и жив синтез, интегриращ разнообразните „наследства”, пазен от Финландската църква, е архиепископ Павел. Той е не само всенародно почитан религиозен водач на Финландия, но и авторитет, чиито глас се чува с все повече и повече растящ респект и внимание от цялата Православна църква.

Този успех се дължи не само на административните умения на архиепископ Павел, но преди всичко на духовното му проницание, съчетано по уникален начин с неговия пастирски дар. Той е богослов, канонист и литургист, но не в тесния, „академичен” смисъл на тези понятия, а на много по-дълбоко, по-автентично ниво: на нивото на изцяло приетото като послушание, като пълна отговорност епископско служение. В него виждаме не просто частичен интерес към някоя от споменатите „дисциплини”, а едно пълно себеотдаване на Църквата и на всичко, което е добро за нея и за човешките души, които му вярват. Това е, което го прави богослов, канонист, литургист и бележи всичките му слова с това дръзновение, сила и директност, и бих добавил – „очевидност”, които толкова липсват при много от днешните пра-

вославни дискусии и дебати.

Всички тези дарове проличават в настоящата книга. Рядко съм виждал толкова много абсолютно съществени истини не просто формулирани, но истински разкрити на толкова малко страници и при това с такава лекота и прямота. Когато четете книгата, човек се учудва, че много от тези истини все още остават предмет на противоречия и несъгласия. Целта на настоящото предисловие е само да се „почувства” макар и в малка степен личността на човека, написал следващите страници. Бог ме е дарил с привилегията и радостта да го познавам лично, да съм свидетел на неговото служение като свещеник, учител и пастир на своята църква. Чрез тази книга обаче това служение достига до цялата Църква, така че всички ние, които я четем, можем да се приобщим към неговото паство, наричайки го „отче архиепископе” и „владико”.

*Протоиерей
Александър Шлеман*

Рождество Христово, 1979 г.

Въведение

Целта на тази книга е да опише „отвътре” Православието, за да бъде разбрано от тези, които са „извън него” и да предложи отговори на някои от най-съществените въпроси на вярата. Същевременно в нея ще стане дума за неща, които са от значение и за съвременните православни християни. В много отношения някои от разглежданите теми изискват едно по-дълбоко разбиране на вярата от наша страна. С оглед на това изложеното по-долу може да бъде наречено архипастирско послание.

Иисус Христос не е оставил писмено изложение на Своето учение. Апостолите също не са се заели предварително да съставят символ на вярата. Напротив, веднага щом получили силата на Све-

тия Дух, те започнали да свидетелстват за Христа, за Неговата смърт и Възкресение. Тези, които повярвали, се кръстили и приели Светия Дух (Деян.1:8; 2:38-41). Благодарение свидетелството на апостолите навсякъде започнали да възникват нови църковни общини. Така Църквата започнала своето съществуване. В Новия Завет тя е наречена *еклесия* – гръцка дума, която буквално означава „събрание на хора“. В някои езици думата „църква“ (church, kirche) означава „принадлежност на Господа“. Така изначалната отличителна черта на Църквата, вложена в самото ѝ име, е съборността – събирането на едно място на хората, принадлежащи на Господа. Където се събирали първите християни, там била Църквата – събранието на Божиите хора. В това събиране християните заедно срещали Христа, в Когото вярвали. Те преживявали тази среща в Евхаристията, която извършвали с „хлеболомение“ и с „весело и чисто сърце“ (Деян. 2:42, 46). Това било радостна служба на благодарност (гр. *евхаристия*) винаги извършвана под ръководството на местния епископ.

И в наши дни християнската вяра не е философия, нито идеология, а среща с Христос. Същите три неща, както в апостолския век – вяра, еклесия и евхаристия – водят и днес до тази среща. Те заедно са установената от Бога структура, чрез която новият, Христов живот се дава на света.

Основа на новия живот са Божиите дела и приетото с вяра божествено откровение. Библейските схващания за вярата формират отправната точка на православното християнство, затова и

първата част на тази книга е озаглавена ВЯРАТА. Еклесия и Евхаристия, Църква и Причастие са тясно свързани помежду си. Събранието на вярващите става Църква именно като евхаристийна общност. Ето защо заглавието на втората част от книгата е ЕВХАРИСТИЯТА. Наред с усещането за общност в Църквата чрез Евхаристията, ние трябва да имаме предвид, че всеки християнин има своето място и лично участва в духовния живот. С този въпрос се занимава третата част на книгата, озаглавена МОЛИТВАТА. Всяка от тези отделни части се отнася към цялостния живот на християнина.

Тъй като дори и най-доброто описание на живота е само отражение на преживяното, то най-ценният съвет за всеки, който иска да се запознае с Православието, е съветът, даден от апостол Филип на Натанаил: „Дојди и виж!“ (Иоан.1:46).

Като съзнаваме неадекватността на всяко описание, ние имаме още по-голямо основание да се молим за Духа на истината, така както прави св. апостол Павел в Посланието си до ефесяни (1:17-19): Духът на истината да просвети очите на сърцата ни, та да познаем в какво се състои надеждата, към която Той ни е призовал, какво е богатството на славното Негово наследство в светите и колко е безмерно величието на Неговата мощ в нас, които вярваме.

Вярата

„Бъдете всякога готови с кротост и боязън да отговаряте всекому, който иска от вас сметка за вашата надежда”.

(1 Петр. 3:15)

Църквата

Наричаме Православната църква просто „Църквата”, така, както в миналото гърците използвали гумата „християни”, когато говорели за православните. Това следва естествено от факта, че Православната църква е органически същата общност (*еклусия*), която получила своето начало при слиза-

нето на Светия Дух в Иерусалим на Петдесетница. През историята тази общност се е съхранила неизменна на много от местата, упоменати в Новия завет. Като пряко продължение на Църквата от апостолското време Православната църква не се нуждае от доказателства за своята историческа автентичност.

Отговаря ли обаче Православната църква днес на тази представа за общността от апостолското време, която добиваме при четене на Новия завет и писанията на апостолските мъже? Да – доколкото възрастният човек прилича на детето от снимките на своето детство. Въпреки своето развитие Църквата в XX век е същата по естество и дух – такава, каквато е била и в самото начало. Игването на Христос, когато „времето се изпълни“ (Марк 1:15), е конкретно събитие; всъщност нашият календар започва оттогава.

Слизането на Светия Дух в изпълнение „обещанието на Отца“ (Деян. 1:4) е било също конкретно, уникално историческо събитие. За Църквата това означавало слизане на обещаната „сила отгоре“ и „Духът на истината“ (Лука 24:49; Иоан 16:13). Ето защо ние знаем, че благодатта на Светия Дух действа и в създадените по-късно църковни общини според тяхната вяра, но пълнотата на благодатта, дадена на Църквата в историческото слизане на Светия Дух, не ще се даде повторно. В тропара на Петдесетница Църквата пее: *Благословен си, Христе Боже наш, Който направи премъдри риболовците, като им изпрати Духа Светаго и чрез тях уло-*

*ви вселената: Човекολюбче, слава Тебе!** „А кога дойде Оня, Духът на истината, ще ви упъти на всяка истина” (Иоан.16:13) – обещал Иисус Христос. След като това обещание се изпълнило, Църквата на Живия Бог била наречена „стълб и крепило на истината” (1 Тим. 3:15).

Този обещан дар на всяка истина дошъл в Църквата при сливането на Светия Дух, но били нужни векове – цялата светоотеческа епоха – за да бъде формулирана истината чрез ограничените човешки понятия. Въпреки че отците били учени и чисти по живот хора, това не е достатъчно, за да ни гарантира абсолютния характер на истината, наследена от тяхно време. Затова е нужна силата на Светия Дух, Който е даден на Църквата, за да я води към истината и пази. Словесната формулировка на вярата, която била в съзнанието на Църквата от самото начало, се оформяла в дълъг период от време. По същия начин и църковният живот е намирал все по-богат израз в различните поместни църкви, които се различават една от друга по форма, но не и по дух. Ето защо всеки опит да се създаде общество, подобно на апостолското, като се пренебрегва действието на Светия Дух в Църквата от 2000 години насам, изглежда изкуствен от църковна гледна точка.

Както Иисус Христос, така и Църквата има бо-

* Българският превод на литургичните текстове е според: Служебник, Синодално издателство, София, 1985. – Б. пр.

жествена и човешка природа. В човешката си страна Църквата е податлива към греха, слабостите и паденията, но тя има опора в обещанието: „Ще съградя Църквата Си, и портите адови няма да ѝ надделят” (Мат. 16:18).

Това значи, че макар бурите на времето да са в състояние да навредят на човешката природа на Църквата, те няма да я разрушат. Църквата ще издържи, докато се възвести следващият период от Божието управление над света – до Второто Христово пришествие. Дотогава Църквата, основана на първата християнска Петдесетница, ще устои като пазителка на истината, съхраняваща характерните черти на апостолското свещенство, Евхаристията и другите св. тайнства, както и църковния опит – Преданието.

Източниците на вероучението

Източниците на църковното учение, както е формулирано в *Православния катехизис*, са Свещеното писание и пазеното от Църквата Свещено предание. Логично е да се зададе въпросът: защо темата за Църквата в тази книга предхожда темата за източниците на нейното учение?

Отговорът е: защото първа се е появила Църквата и едва след това са били написани книгите на Новия завет – *Евангелията* и *Посланията на св. апостоли*. Нещо повече – в онези дни книгите са би-

ли рядкост. Освен оригиналните е имало и други „евангелия” и текстове, писани от името на апостолите. Като имаме предвид всичко това, ще разберем колко важно е било живото Предание на Църквата за запазването на истинската християнска вяра. Голямата важност на Преданието се доказва и от факта, че едва в V век Църквата установява окончателно кои от употребяваните по онова време книги да се считат за наистина боговдъхновени. Така самата Църква е определила канона на Библията.

Църквата, която определила какво ще бъде съдържанието на Библията, е тази, към която православният християнин се обръща за тълкуване на Библията. Тук не става дума само за авторитета на Църквата; обещанието, че „ще видят Бога” било дадено само на чистите по сърце (Мат. 5:8). С други думи, истините, съдържащи се в Свещеното писание, се разкриват на човека в правилна светлина само доколко, доколкото е очистено сърцето му. Нито един отделен човек не притежава абсолютна чистота на сърцето и оттук, абсолютна непогрешимост при тълкуването на Свещеното писание. Този дар е даден на Църквата като цяло – чрез Духа на истината, Който действа в нея. На практика това означава, че когато всички, или повечето от църковните отци, известни със своя свят живот, са били на едно мнение при обясняването на някое място от Писанието, това обяснение се приема от членовете на Църквата за правилно. Без такъв критерий авторитетът на Биб-

лията би почивал на субективното мнение на всеки, който се опитва самостоятелно да я тълкува. Ние вярваме, че Библията сама по себе си, без Преданието като живо нейно тълкуване, е недостатъчна като източник на истината.

Петнадесетата глава на книга *Деяния апостолски* разказва за събора на апостолите, които обявили своето решение, казвайки: „Угодно бе на Светаго Духа и нам” (Деян. 15:28). Подобни събори на апостолските приемници, епископите на Църквата, били свиквани от време на време през първото хилядолетие. На тези събори се формирали основите на вярата, догматите, и се вземали решения по насъщните проблеми, възникващи в живота на Църквата. Седем такива църковни събори са признати от Църквата за основни, или вселенски, и така техните решения били приети като валидни и задължителни за цялата Църква. Първият от тези събори се състоял в Никея през 325 г., а седмият – в Константинопол през 787 г.

Освен съборите признати за вселенски е имало и много поместни събори както през първото, така и през второто хилядолетие, които са от значение за цялата Църква. Такъв е например проведеният през 1351 г. в Константинопол църковен събор, който утвърдил практиката на исихазма, т. е. непрестанната молитва на сърцето, както и учението на св. Григорий Палама за нетварната светлина.

От 1960 г. поместните православни църкви се подготвят за общ събор – т. нар. Велик и Свят Събор, чиято цел ще бъде да намери решения за нови-

те проблеми, пред които Църквата е изправена днес. Историята свидетелства, че в миналото съборите, които имали авторитета на вселенски, винаги са се провеждали пред лицето на заплахата за истината и единството на Църквата. Подобна заплахата са били например христологическите ереси, извъртаващи разбирането за Личността на Иисус Христос. В наше време острият проблем, очакващ разрешение, е т. нар. проблем за диаспората, който отслабва православно свидетелство в света. В нашия век Църквата се е разширила и може да се каже, че нейната историческа греха вече е отесняла. Тя се е разпростряла на нови континенти и в географски смисъл вече не е само източна, но и западна. Обстоятелствата изискват признаване на независимостта на появилите се на всички континенти нови поместни православни църкви, особено на тази в Америка, така че да могат пълноценно да участват в общите дела на Православната църква. За разлика от Римо-католическата църква Православната няма общ управленчески център. Всяка от поместните църкви, чиято независимост е била призната, има свой собствен независим глас в общите дела на Църквата. По исторически причини Константинополският патриарх е пръв по чест между равните нему патриарси, но той няма власт над другите поместни или автокефални църкви.

В Православието се подчертава, че учение и живот са двете страни на едно и също нещо. Бъдещите събори на Църквата няма да се занимават с ни-

какви нови вероучителни постановки, нито ще променят нещо от това, което „отците са решили” по въпросите на вярата. Те ще се занимават по-скоро с адаптирането на установените църковни принципи към променящата се реалност. Тази задача предполага съюз, основан на любов и мир между представителите на православните църкви, за да се утвърдят единодушни решения с апостолския печат: „Угодно бе на Светия Дух и нам”.

Спасението

Какво представлява спасението, за което толкова много се говори, но което хората разбират по толкова много и различни начини.

Нека започнем с думите на апостола: „Всички съгрешиха и са лишени от славата Божия” (Рим. 3:23). Грехът като нарушение на Божията воля разделя човека от Бога, от Неговата слава и го довежда до наказание. Бог обаче приема падналия човек, защото е изкупен – не със сребро и злато, а с драгоценната кръв Христова (1 Петр.1:18, 19).

Въпреки това приемането и изкуплението не предполагат всеобщо опрощение на греховете, поднесено на цялото човечество, а по-скоро възможност, дадена на всяка личност индивидуално да проси милост и да получи прошка на греховете. Това е в съгласие с дара на свободната воля, даден на човека.

Значението на човешката свободна воля проличало на Голгота в различните съдби на двамата разбойници, разпнати заедно с Христа. Единият от тях, както свидетелства Евангелието, „Го хулеше”. Другият се разкаял за греховете си и се помолил: „Спомни си за мене, Господи, кога дойдеш в царството Си”. В отговор му било обещано: „истина ти казвам: днес ще бъдеш с Мене в рая” (Лука 23:39-43). Христовата смърт донесла опрощение на престъпника, който се покаял.

Различните съдби на разпнатите разбойници и решаващата роля на покаянието в човешкото спасение са показани във формата на кръста, известен в Карелия: единият край на наклоненото рамо сочи нагоре, към рая, а другият – надолу, към вечната смърт.

В службата на Велики петък между евангелските четива за страстите Христови се пее: *Благодарният разбойник удостои с рая, Господи, просвети и мене с кръстното дърво и ме спаси.*

Злодеят, висящ на кръста, се разкаял в последния момент и това, което останало недовършено след обръщането му, било възпълнено чрез Христовата изкупителна смърт. Тези обаче, които остават да живеят след покаянието, трябва да пристъпят към изправяне на своите пътища. След първата проповед на св. апостол Петър слушателите му го попитали „Какво да направим?”. „Покайте се”, отговорил апостолът „и всеки от вас да се кръсти в името на Иисуса Христа, за прошка на греховете; и ще приемете дара на Светаго Духа” (Деян.

2:37, 38).

Това се случва и днес. В св. Кръщение човек се ражда наново „от вода и дух”, после встъпва в обновения живот (Рим. 6:4) и тръгва към посочената цел – да бъде свет във всички постъпки (1 Петр. 1:15).

Грехът е повредил човешката природа, но човекът все още носи в себе си образа Божий, макар и затъмнен от греха. Ставайки човек, Христос „понижи Себе Си, като прие образ на раб и се уподоби на човеци” (Фил. 2:7). Той стана като нас човек, за да ни направи „участници в божественото естество” (2 Петр. 1:4). Така Христос стана наш Спасител не само защото „наказанието за нашия мир биде върху Него” (Ис. 53:5), но и защото „божествената Негова сила ни е подарила всичко потребно за живот и благочестие” (2 Петр. 1:3). С други думи, Господ не само ни дарява прошка за греховете, но ни дава и своята божествена сила за наша полза и развитие, за да не бъдем „празни, нито безплодни в познаването Господа нашего Иисуса Христа” (2 Петр. 1:8).

В службите преди Коледа често се пее стихът: *Христос се ражда, за да вдигне падналото в древност подобие*, т. е. за да възстанови в човека помрачения Божий образ до степента на неговата първоначална светлост.

По този начин нашето спасение започва тогава, когато в св. Кръщение получим прошка на греховете си и по-късно много пъти отново при изповедта, в тайнството на покаянието. Необходими са нови усилия, с помощта на Светия Дух, за да живеем в Христа, като членове на Неговото тяло – Цър-

квата. Целта на този живот е в стремежа да бъдем чисти по сърце и така да видим Бога (Мат. 5:8) в Светия Дух.

Според едно определение на епископ Теофан Затворник, ние сме спасени „от добрата воля на Отца, чрез заслугите на Сина, по благодатта на Светия Дух”. Неслучайно в богослужението на Православната църква почти всички молитви завършват с прослава на Светата Троица: Отец, Син и Дух Свети.

Вярата и добрите дела

В духовността на Църквата не съществува т.нар. проблем вяра и добри дела. Връзката между вярата и добрите дела става „проблем” само когато опрощаването на греховете се разбира като външна, юридическа процедура между Бога и човека. В този случай хората или се страхуват, че добрите дела ще застанат между душата и Иисус Христос, или, напротив, смятат делата за заслуги пред Бога. Православното становище е, че делата не са самоцел на извършителя, а спасително средство при преобразяването на покварената човешка природа в „нова твар” (2 Кор. 5:17). Затова евангелските заповеди не са закон, а благодат и милост. Те са като лекарство, което ни е дадено и без което не можем да се излекуваме. Нека вземем някоя от препоръчваните ни в Евангелието добродетели, например смиренieto. По какъв друг начин бихме

могли да израснем в него, освен със смиряване на практика, в живота. В богослужението често се повтаря молитвата от Псалом 118: „Благословен си Ти, Господи, научи ме на Твоите наредби!”.

Поради своята покварена природа човек няма друг начин да покаже благодарност и любов към Бога, освен чрез стремеж да изпълни в живота си заповедите, които Христос е дал и които му помагат в спасението. „Ако Ме любите, опазете Моите заповеди” (Иоан.14:15). Изпълняването на Христовите заповеди от Евангелието – молитвата, поста, служенето на ближния, смирението и пазенето от осъждане на другите – може да се оприличи на листата в духовното гърво. Даровете на Духа – любов, радост, мир, дълготърпение, благост, кротост, въздържание – съответстват на плодовете на гървото (Гал. 5:22). Те са белези на изчистеното сърце. Мъдростта и трудността на духовното пътуване се състоят в това, че листата не трябва да се приемат като плодове, нито да се допуска, че ще се родят плодове без листа; никой не може да придобие плодовете на Духа без усилие.

Духовното ръководство

Духовната борба на християнина никога не е лесна. Той трябва да се бори не само с видимите изкушения на света, но и с покварата в себе си, не „против плът и кръв, а против... поднебесните духове

на злобата” (Еф. 6:12). Освен голямата подкрепа, която получава, участвайки в живота на Църквата, той има и съзнанието, че съществува „голямо множество от свидетели”, хора, които вече са минали през същите борби, и знаят как да съветват и окуражават тези, които следват примера им. В най-ясна форма, духовният опит на многото подвижници е събран в писанията на св. отци. Ние можем да се ползваме от тяхната духовна мъдрост, когато е трудно да намерим живи примери и водачи в духовния живот, както е в наше време.

Смирена радост от поученията на отците, било в монашеската килия на стареца, било чрез книгите, е в основата на православния благочестив живот. „Този, който се е научил на послушание”, казват отците, „ще бъде чут и гръзновено ще влезе в присъствието на Разпнатия”, защото разпнатият Господ Сам бе „послушен дори до смърт” (Фил. 2:8).

Общението на светиите

В духовната си грижа един за друг християните разчитат също на молитвеното застъпничество. Те търсят един от друг молитвена помощ и вярват, че „голяма сила има усърдната молитва на праведника” (Иак. 5:16).

Но животът продължава и след смъртта. Нелепо е да се мисли, че молитвите на праведните християни през временния живот в този свят достигат Бога, а след това, когато праведниците са освободени и

са с Христа (Фил.1:23) – не. Надгробните надписи от времето на мъчениците показват, че от самото начало християните просели отиващите в Божието царство да се молят за тези, които остават след тях.

Колкото по-дълбоко християнинът опознава своята собствена душа и колкото по-действено е озаряван от благодатта на Светия Дух, толкова по-ясно той вижда и своята греховност, и величието на благодатта, и любовта Божию. В него израства състрадателната любов към всички човешки души, оковани от греха, и молитвата за тях заема все по-голяма част от живота му. Ако това се случва през временното човешко пребиваване в света, колко поестествено е молитвата на светеца да продължава, когато той вече е в Царството на славата. Според Откровението на св. апостол Иоан там „димът от тамяна с молитвите на светиите се издига от ръката на Ангела пред Бога” (Откр. 8:4).

Съществува непрекъснато общение в молитвата между видимата, земна част на Църквата и невидимата, небесна част. Всеки ден от годината е посветен на паметта на някой светец или светци, чиито имена са известни. Описанията на подвизите им са разкрити в посветените на тях църковни песнопения, в които просим молитвеното им застъпничество. Така ние следваме апостолския призив: „Помнете вашите наставници, които са ви проповядвали словото Божие, и като имате пред очи свършека на техния живот, подражайте на вярата им” (Евр. 13:7).

В прославянето на подвизите и победата на светците Църквата всъщност прославя Божието дело на спасението, делото на Светия Дух. Тя гледа на спасе-

нието, вече постигнато в светците, като на цел, към която нейните членове на земята все още се стремят (Фил. 3:12, 14).

Първа между светиите и винаги възхвалявана е св. Богородица, богоизбраната Приснодева (Лука 1:28, 48). В нея, в св. Иоан Кръстител и св. апостол Иоан, всеки от които водел безбрачен живот, както и в безбройните им последователи, девството е възстановено в онова достойнство, което е имало преди грехопадението (Бит. 2:25). Затова монашеското подвижничество е алтернативен път за тези християни, които са призвани към подобен начин на живот (Мат. 19:11, 12; 1 Кор. 7:7).

Благоговението пред светците и нашата връзка с тях в молитвата са част от живия църковен опит. Тези, на които им липсва този опит, трудно могат да разберат общението със светците като молитвено общение. В действителност само от тяхната добра воля и почтеност зависи дали ще се въздържат от твърдения, че православните боготворят св. Богородица, светиите и иконите; с други думи, ще се въздържат от лъжесвидетелстване срещу ближните. Църквата никога не е боготворяла никого освен Пресветата Троица: Отец, Син и Дух Свети. Светците, както и всички свети неща, чрез които божествената благодат общува с човека, биват почитани, но не боготворени.

Евхаристията

*„Служете Господу със страх и
радвайте се (пред Него) в трепет.”*
(Пс. 2:11)

Служението Богу

В първата част разисквахме не цялото учение на древната Църква, а само някои от характерните черти, пазени грижливо от Православието. Всички те са очевидни за самите православни, но може би изглеждат странни за протестантите.

Сега се обръщаме към въпроса какво означава Църквата за нас на практика, т. е. как ние участваме в нейния живот.

Когато отделен член на Църквата се споменава в една църковна молитва, той се нарича раб Божи. В по-широк смисъл целият човешки живот е служение на Бога, изпълнение на Божията воля, но в частност той е молитвен живот – насаме или в общото богослужение.

Човекът участва с цялото си същество в служението на Бога, за да се изпълни надеждата на апостола: „А Сам Бог на мира да ви освети напълно, и целия ваш дух и душата и тялото да запази без порок при пришествието на Господа нашего Иисуса Христа” (1 Сол. 5:23).

Практиката на личната молитва ще бъде пред-

мет на третата част на книгата. Целта на тази част е да опише как се служи на Бога в събранието на вярващия народ и особено в Евхаристията. Нека обаче първо разгледаме някои основни черти на православното богослужение.

Когато влизаме в православна църква, забелязваме, че хората стоят и обикновено има няколко места за сядане за тези, които по някаква причина не могат да останат прави през цялото време. Стоенето в църква е най-естественото за молитва положение на тялото. Това е символичен израз на благоговението ни пред Бога. Човешкият живот въобще е изпълнен със символи като съгласувани форми на поведение не само в религиозната сфера, но и в светската.

Прекръстването, което виждаме да правят хората, е един от най-горещите християнски символи. В православното богослужение вярващите се осеняват със знака на св. кръст в специални моменти по време на служба, а също и при други случаи, според техните собствени молитвени чувства. Прекръстването е безмълвно изповядване на вярата: палецът и първите два пръста на дясната ръка, събрани заедно, символизират нашата вяра в Светата Троица, а останалите два пръста, прибрани към дланта, изразяват вярата ни, че Спасителят е бил и Бог, и Човек. Прекръстването, колениченето и поклоните изразяват чувствата на сърцето и помислите на богомолеца; външните жестове му влияят вътрешно, като укрепват правилното разположение на духа му. Те също помагат на човека, който е по-слаб в мо-

литвата, да навлезе по-пълно в духа на общата молитва на Църквата.

По време на богослужението ще видим и много други символи. Така например, когато свещеникът благославя с ръката си или със св. кръст, хората прекланят глави, за да получат благословението. Димът на тамяна според псалома символизира молитвата, издигаща се пред лицето Божие. Свещите, които богомолците поставят пред иконите, са символ на тяхната пламенна молитва.

Православното богослужение включва четене и пеене. Четенето се извършва с речитативен или напевен глас. Този начин на четене показва, че четецът не изразява собствени чувства, а общата молитва на Църквата, към която е лесно всички да се присъединят. Общият характер на молитвата е особено важен. Много от молитвите, които използва Църквата, са библейски текстове или са наследени от гревната Църква. Песнопенията също са молитви: хвалебни, благодарствени, просителни, покаяни. Молитвата в песнопението винаги е обща молитва на Църквата. Затова в песнопението най-важен е текстът, отправящ мислите и сърцата на богомолците към предмета на молитвата. В православното богослужение не се ползват инструменти, защото всеки слушател преживява инструменталната музика по различен начин. Църковните песнопения със своите текстове и мелодии са приети като органична част от православното богослужение. Това прави особено голямо значението на автентичната и основана на традицията литургична музика. Пеенето на всички бого-

молци заедно с хора също има изключително значение, особено в Литургията.

По време на богослужението народът под ръководството на епископ или свещеник участва в определени действия според установения чин на службата. Църковният богослужебен чин възниква още в гревната Църква и варира според часа на денонощието и деня на църковната година. Така *вечернята*, с която започва църковният ден, е вечерта, *повечерието* е преди лягане, *полунощницата* и *утренята* са сутринта, а *часовете* са през деня. Централната служба е тази, в която се извършва тайнството Евхаристия. Тази служба се нарича *Литургия*.

Човек, който не е член на Православната църква, може да посети православно богослужение. Той би могъл да стои в храма като всички други, без това да прави особено впечатление. Ако желае, може дори да участва в службата и да дава израз на своята молитва със символите, които използват православните. Единственото нещо обаче, в което *само* православните могат да участват е св. Причастие. Защо това е така ще се изясни в следващите глави, когато по-отблизо ще се запознаем с Евхаристията от гледните точки както на отделния християнин, така и на цялата Църква.

Тайнството на нашето изкупление

Бележитият учител на гревната Църква на Запад,

блажени Августин в своите *Изповеди* говори за своята майка – благочестивата Моника – така: „Само поиска да се прави помен за нея пред Твоя олтар, на който беше служила без ден да пропусне: знаеше, че там се разпределя святата жертва, която заличи *ръкописанието против нас* (Кол. 2:14); и тази жертва възтържествува над врага, който брои прегрешенията ни и търси да ни обвини, но не открива никакво обвинение срещу Оногова, в Чистото Лице ние побеждаваме... Към тайнството – откупа за нас, привърза Твоята рабиня гушата си с веригата на вярата” (IX:13).*

Това свидетелство на бл. Августин за майка му, която била привързала гушата си „към тайнството – откупа за нас” с „веригата на вярата” ни разкрива нещо много съществено не само за времето на св. Моника, т. е. за гревната Църква през IV век, но и за днешния ден.

Видимият център на духовния живот както на отделния член на Църквата, така и на цялата Църква и днес е св. престол и тайнството на изкуплението, което се извършва там. Това тайнство се нарича св. Причастие, а богослужението, в което се извършва Евхаристията, се нарича *света и божествена Литургия*.

Приемането на св. Причастие е физическият аспект на участие в тайнството на нашето изкупление, но неговото словесно съдържание е принасяната на Бога Отца благодарствена жертва – гр. *евхаристия*. Това, за което най-вече благодарим в тази словесна служба, е изкупителната жертва, предложена от Иисус Христос за човечеството. Ехва-

ристията се нарича също безкръвна благодарствена жертва.

В древната Църква, съгласно свидетелството на бл. Августин, християнинът привързвал душата си към тайнството на изкуплението само чрез веригата на вярата. Днес ние трябва специално да положим усилия, за да ни стане ясен дълбокият смисъл на това тайнство. Трябва веднага да добавим обаче, че дори най-задълбоченото знание за това тайнство не би могло да замени неговата свръхрационална, скрита същност. Причастието, както и другите тайнства в Православната църква, са тайни действия, откъдето и произлиза гумата „тайнство”, а съгласно текста на Литургията, участието в светите Тайни означава участие в Евхаристията и Причастието.

Литургията като празник на кръщението

През първите векове на християнството хората обикновено се приобщавали към Църквата в зряла възраст. Човек се кръщавал и ставал член на Църквата, след като научел истините на вярата.

На практика обучението на оглашените – гомвещите се за кръщаване – се извършвало главно във връзка със св. Литургия. Но те били допускани да присъстват само по време на първата част на Литургията. И днес тази част се нарича *Литургия на оглашените*. Най-важна нейна черта е четенето от

Свещеното писание и поучението, проповедта. След като изслушвали обяснението на словото, оглашените вземали участие в молитвите, отправяни за тях. Тези молитви включват прошения като това да ги удостои Господ в благоприятно време с банята на възраждането, т. е. Кръщението, и да ги съедини със Своята света, съборна и апостолска Църква. После, след като получили благословението на епископа, оглашените напускали службата. Само „верните”, които били вече кръстени, могли да останат в храма. Така втората част на Литургията и сега се нарича *Литургия на верните*.

Тази свързана с Литургията подготовка за кръщаване обикновено протичала през шестте седмици на Великия пост. След това на Велика събота, или на самия Великден, оглашените били отвеждани в бантистериума или на някой бряг и кръщавани. Оттам новокръстените заедно с цялото събрание влизали с тържествено шествие в църквата. Там епископът полага ръце над новокръстените или – в по-късната практика – ги помазвал със св. миро като знак за дара на Светия Дух. Станали по този начин членове на Църквата, новокръстените могли за първи път да присъстват на *Литургията на верните*, т. е. да участват в Евхаристията и да се причастят със св. Тайни.

От казаното дотук е ясно, че подготовката за кръщаване е била не само въпрос на теоретично участване на основните положения на християнска-

* Бълг. превод по: Св. Аврелий Августин. *Изповеди*, Народна култур , София, 1993, стр. 162-163. – *Б. пр.*

та вяра, но също и постепенно навлизане в литургичния живот на Църквата, влизане в нейния дух. По този начин новокръстените действително привързвали душите си към тайнството на изкуплението „с веригата на вярата”.

Пасхата на кръстените

Кръщението е участие в Христовите смърт и Възкресение. Апостолът пише: „И тъй ние се погребяхме с Него чрез кръщението в смъртта, та както Христос възкръсна от мъртвите чрез слабата на Отца, тъй и ние да ходим в обновен живот.” (Рим. 6:4).

Тържественото кръщаване по време на празника Пасха – Възкресение Христово – излязло от практиката на Източната църква още през XI век, но следи от него са се запазили във великденската служба. Както в миналото, когато цялата община вървяла със запалени свеци заедно с новокръстените в шествие от мястото на кръщаването до църквата, така и днес във Великденската нощ християните правят шествие около храма, сякаш отново обединени в тържеството на св. Кръщение.

После, след първия възглас *Христос възкресе*, ние пристъпваме от тъмнината в обляната от светлина църква. Там със започването на *утренята* чувате песнопението от *Възкресния канон*, в който кръщението ни се споменава като токущо извършено: *Вчера се погребях с Тебе, о, Христе; днес въз-*

кръсвам с Теб в Твоето Възкресение. Вчера бях разпнат с Теб; прослави ме с Тебе в Твоето царство.

Скоро след началото на Литургията отново ни се напомня за нашето кръщаване в песнопението *Елици во Христе креститесея, во Христе облекостесея. Акилуия.* – „Всички, които в Христа се кръстихте, в Христа се облякохте” (Гал. 3:27). Кръщаването е най-решителният момент в живота ни. Но колко малко внимание му отделяме! Участието в празника на Възкресението – нашият общ кръщенен празник – ни напомня как „ние също ходим в обновен живот”. А какъв е този обновен живот, който присъства на празника на Възкресението Христово? Ние го изпитваме, когато вземаме участие в Евхаристията. Затова е важно и съвсем естествено всички кръстени членове на Църквата да участват в св. Причастие, особено в Литургията през Великденската нощ.

В Църквата чрез литургията

В днешно време повечето хора биват кръщавани и стават членове на Църквата в ранно детство. Св. Причастие също се приема от най-ранно детство. Следователно влизането в духа на св. Литургия и съзнателното участие в тайнството на изкуплението зависят на първо време от родителите и кръстниците на детето, по силата на чиято вяра то е било кръстено. Практическите напътствия, давани на детето вкъщи и в църква преди причастяване, продължават след това в часовете по вероучение в училище.

Тъй като причастието се приема в ранно детство, Православната църква не провежда специални уроци за „първо причастие“, но организира катехизически часове за млади хора. Една от важните задачи в тези часове, както и на онези в училище, е да се дадат знания за всичко, свързано с Литургията, нещо, което древната Църква е учела при подготовката за кръщаване.

Възрастните, които желаят да се кръстят, могат да се подготвят за това така, както се е правело в древната Църква – като се запознаят с литургичния живот на Църквата. Всъщност обикновено става точно така. Отначало, посещавайки храма, човек се запознава със службите и се научава да участва в тях. После, „в благоприятно време“ – както се казва в молитвата за оглашените – Божията благодат събужда в него желанието да сподели евхаристийното общение на верните. Това споделяне е възможно – в случай че той вече е кръстен – чрез тайнството Миропомазване. Тъй като обозначава присъединяването към Църквата, към *еклусията*, миропомазването трябва да се извърши, както е било в древната Църква, във връзка с Литургията, когато Църквата присъства като конкретно събрание, като събрана за Евхаристията общност. Тогава, в Литургията, присъединяването чрез Миропомазване се извършва по време на Малкия вход и по възможност помазването извършва епископът.

Кръщелната практика на древната Църква ни помага да разберем, че кръщаването на дете, т. е. приобщаването му като член на Църквата, е не само частно семейно събитие, а празник, общ за

цялото събрание. Когато по време на Литургията в църква се кръщава дете, ние самите преживяваме как кръщаването и получаването дара на Светия Дух правят човека член на Божия народ. Новокръстеното дете – както и възрастният, който се присъединява към Църквата – може вече в същата Литургия да вземе участие в тайнството на изкуплението – в св. Причастие, което е изпълнение на всички духовни въздействия.

Приемането на св. Причастие

„Божествената Литургия е наистина небесна служба на земята” казал св. Иоан Кронщадски, свещеник, живял в началото на нашия век и получил дарба на изцеление и прозорливост. Самият той служел Литургия всеки ден.

Небесната храна е сложена пред нас и ние чуваме Христовите гуми, приканващи: *Вземете, яжте, това е Моето Тяло... Пийте от нея всички, това е Моята Кръв...*

Можем ли да се съмняваме, че тези гуми подканят всички нас да приемаме св. Причастие на всяка Литургия!? В древната Църква само некръстениите и т. нар. каещи се, които били отлъчени от причастие заради смъртни грехове, не участвали в приемането на св. дарове. Но те не чували Христовата покана, защото трябвало да напуснат храма преди началото на Литургията на верните. От друга страна, било немислимо онези, които оставали за Литургията на верните, да се въздържат от св. Причастие. Впоследствие, с изстиването на хрис-

тиянската любов, станало обичайно само някои от присъстващите членове на Църквата – и дори само служещите духовници – да се причастяват.

В наше време все повече се говори за възвръщане към древната църковна литургична практика. Това породу възникването на литургичното движение на Запад след Първата световна война. Така Литургията на Православната църква, запазила най-старата християнска традиция, стана обект на особено внимание. Същевременно самите православни започнаха да преоткриват традициите, запазени от тяхната Църква. Това от своя страна доведе до възраждане на древната църковна практика за редовно причастяване на много места в Православната църква, особено на Запад.

Във Финландската православна църква архиепископското послание от 1970 г. също подчертава изначалното значение на Литургията. В посланието се пояснява защо тайнствата Покаяние и Евхаристия не са свързани по начин, който да прави изповядването абсолютно необходимо условие за причастяване. На практика изповедта може да се смята за „условие“ само когато човек се причастява рядко, например само „поне веднъж в годината“, както за съжаление в известен период от време това било налагано като някакво правило. Но човек, който често се причастява, ходи на изповед тогава, когато има особена нужда и най-вече по време на Великия пост, основното време за покаяние и изпитване на нашите пътища.

Макар да не съществуват абсолютни правила за

ходене на изповед, архипастирското послание приканва всеки християнин да има изповедник и да получава неговото благословение за често причастяване. Всеки обаче трябва да допуска самоотлъчването от св. Причастие като изключение, а не като правило.

Св. Моника, майката на бл. Августин, се причастявала всеки ден. Ние нямаме такава възможност, защото у нас Литургия се служи всеки ден само в манастирите. Но във всеки случай можем да се придържаме към описаната в Новия завет практика. Тогава християните се събирали редовно в първия ден на седмицата за „преломяването на хляба”, т. е. за да извършат св. Евхаристия. Този ден бил наричан Господен, защото бил денят на Христовото Възкресение. В този ден, неделя, във всички наши храмове се служи св. Литургия и нищо не ни пречи като едно семейство да участваме в тайнството на изкуплението по време на Литургията в Господния ден.

Съботата се празнувала като ден за прослава на сътворяването на света. Чрез Христовото възкресение смъртта била победена в първия ден на седмицата и така сътвореното било възстановено в предишната си слава. Ето защо неделата, първият ден на седмицата, изместила по важност съботата, а хората на Господа – християните – започнали да се събират в този ден, за да срещат своя Възкръснал Господ.

За живот, не за осъждане

Иисус Христос казва относно важноста на Причастието: „ако не ядете плътта на Сина Човечески и не пиете кръвта Му, не ще имате в себе си живот. Който яде Моята плът и пие моята кръв, има живот вечен, и Аз ще го възкреса в последния ден” (Иоан.6:53-54).

Когато чули тези гуми, цудеите се възмутили. Ние знаем какво е значението им. „Животът в нас”, истинският живот на вярата, е възможен само „в Христа”, в истинското единение с Христа, което се осъществява в св. Причастие. Това единение ще продължава до деня на Възкресението: „и Аз ще го възкреса в последния ден” (Иоан.6:40). Това е страшно тайнство, което кара личността да копнее за св. Причастие особено когато смъртта е близо.

Причастяването на всяка св. Литургия вече е обичайно в много от нашите енории. Ние обаче трябва винаги да помним апостолското предупреждение: „който яде и пие недостойно, той яде и пие своето осъждане” (1 Кор. 11:29).

Макар че не е задължително да се ходи на изповед преди всяко причастие, трябва да се приготвяме всеки път, за да срещаме Възкръсналия Христос в Причастието. Тази подготовка включва пост: сутринта, преди да отидем на Литургия, не трябва да ядем, нито да пием каквото и да било. Освен това в православния молитвеник има молитвено правило, няколко молитви преди св. Причастие, които трябва да прочетем вкъщи преди да отидем на църква. Молитвеният ум има преобразяващо въздействие върху тялото, така че сла-

бият глад, който тялото чувства, се превръща в духовен глад за причастие с Бога и в чувство на очакване. Подобна подготовка подбужда към смирение и покаяние, което е подходящо за пристъпване към причастие и за което св. апостол казва: „Нека човек да изпитва себе си и тогава да яде от хляба и да пие от чашата” (1 Кор. 11:28).

Нека никой обаче поради съзнанието за своето недостойнство не се отлъчва от Господнята покаяна, чута на Литургията, нито да си мисли, че ще може да се подготви по-добре и да бъде по-достоеен, ако се причастява рядко. Чувството за недостойнство е единственото правилно настроение, което ни позволява да бъдем участници на Божията благодат, предлагана ни като напълно свободен дар.

Всеки, който има възможност, като се прибере вкъщи след църква и остане сам, може да прочете от молитвеника и благодарствените молитви след св. Причастие.

В много от енориите след завършването на св. Литургия благодарствените молитви се четат на глас – за всички вярващи.

Литургията – общо богослужение

Дотук говорихме за св. Литургия като за служба, в която получаваме причастие – лекарството за безсмъртие, както е наречено от св. отци. Но в същото време литургията е много повече от духовно лекарство за отделните членове на Църквата. Самото название „литургия” – взето от гръц-

ки – означава *обществена служба*, общо служене на цялата община.

В св. Литургия Църквата се самоосъществява; само тогава тя е *еклусия*, събран на едно място народ Божи за общата цел – богослужението. Причината за това събиране и неговата цел могат да бъдат изведени от следните думи на апостола: „И вие сами, като живи камъни, съграждайте от себе си духовен дом, свето свещенство, за да принесете духовни жертви, благоприятни Богу чрез Исуса Христа... Но вие сте род избран, царствено свещенство, народ свет, люде придобити, за да възвестите съвършенствата на Оногова, Който ви е призовал от тъмнина в чудната Своя светлина... които някога бяхте не народ, а сега сте народ Божий; които бяхте непомилувани, а сега помилувани” (1 Петр. 2:5, 9-10).

Словата на апостола показват, че думите използвани преди за Израил, сега се отнасят към новия Израил – християните, еклусията, Църквата. Докато преди само родът на Аарон е бил избран за свещеническо служение, сега новият Израил като цяло, всички членове на Църквата са свято семейство, царствено свещенство и народ Божий. Като свято свещенство те са призвани да принесат „духовни жертви благоприятни Богу чрез Исуса Христа” (1 Петр. 2:5).

Това принасяне на духовни жертви се извършва по време на божествената Литургия, която целият Божи народ извършва като обща служба. Всички молитви в св. Литургия, с някои изключения, са в множествено число и като такива са предвидени

да бъдат четени или пети от името на целия Божи народ. Пример за това е една от молитвите на антифоните в първата част на Литургията: *Ти, Който си дал тия общи и единодушни молитви, Който си обещал на двама или трима, съгласили се в Твое име, да изпълниш молбите, Сам и сега изпълни просбите в полза на Твоите раби, като в сегашния век ни даваш познаване на Твоята истина, а в бъдещия ни даруваши живот вечен.*

В древната Църква всички молитви в Литургията били четени на глас. Цялото събрание на Божия народ участвало в тях. Но около VI век някои от молитвите в Литургията започнали да се четат тихо от служещия свещеник. Въпреки че имало опити да се опонира на това нововъведение, то постепенно станало обща практика и затова Службникът днес все още показва кои части от молитвите в Литургията трябва да се четат „тихо“, само от свещеника. Доколкото обаче е налице желание да се задълбочи литургичното съзнание на вявраците, сега отново се възстановява практиката тези молитви да се четат на глас.

Как би могъл присъстващият Божи народ съзнателно, с пълно разбиране и истинско чувство да участва в тайнството на изкуплението и да съзнава, че той, като царствено свещенство принася духовни жертви, ако не чува пълния текст на молитвите, а само фрагменти, заключителни фрази от общите молитви и не разбира тяхното значение като цяло? Тъй като това все още е често срещана практика, хората, които присъстват, могат само да следят службата, без да разчитат на друго,

освен на личното си молитвено настроение. В противен случай те остават повече или по-малко объркани зрители. В последния случай се следи само външната, естетична страна на Литургията и присъстващите се задоволяват с възхищението от величието на службата и от хубавото пеене. Наистина тържественото богослужение и църковното пеене са отражение на небесната Божия слава и са ценни, но само като рамка на съдържанието на Евхаристията. Те не трябва да стават цел сами по себе си. Древната Църква не е имала никакво външно величие. Нейната евхаристийна тържественост била изживявана в радостната среща с възкръсналия Христос.

Извършител на Литургията е Самият Иисус Христос. Това се вижда от молитвата, която свещеникът чете преди *Херувимската песен*. Тази молитва се различава от останалите в Литургията по това, че тя е лична молитва на служещия свещеник, в която той измолва сила за извършване на тайнството. Молейки се по този начин, свещеникът свидетелства, че Сам Христос е Този, Който предлага литургийната и безкръвна жертва: *Защото Ти Си, Който принасяш и Си принасяш, Който приемаш и Си раздаван, Христе Боже наш*. Иисус Христос всъщност действа чрез свещеника. Както Христос по време на Тайната вечеря благодарил, благословил, преломил и раздал хляба на Своите ученици, така прави и в св. Литургия извършителят на св. тайнство, но заедно с всички, с гласа на целия Божи народ. Той благодари, четейки евхаристийните благодарствени молитви, благославя,

преломява и раздава на хората. Но всички присъстващи на Евхаристията са негови съслужители – всеки на своето място: и другите стоящи около св. престол свещеници и дякони, и целият народ Божи в храма.

По този начин хората в храма не са пасивни посетители, а съслужители на извършващия богослужението свещеник или епископ и трябва да могат да следят протичането на Литургията и да участват в молитвите. Само по този начин Литургията може да бъде истинска *литургия, обща служба* и Църквата – *еклисия, събран за Евхаристия Божи народ*.

Евхаристията – благодарствена жертва

В предходната глава цитирахме думите на св. апостол Петър за жертвената същност на Литургията: „Съграждайте от себе си духовен дом, свето свещенство, за да принесете духовни жертви, благоприятни Богу чрез Исуса Христа” (1 Петр. 2:5).

Това се осъществява в Евхаристията – централната част от Литургията на верните. Там, в анафората (молитвата на предложението), събранието на Божия народ именно като духовно свещенство извършва безкръвната духовна жертва, като благодари на Бога за всичко, което е направил за човечеството. Първо благодарим, че ни е привел от

небитие в битие. После Му благодарим, защото когато бяхме отпаднали, Той ни въздигна отново и ни дари Своето идващо царство. Благодарим на Св. Троица за всички сторени за нас благодеяния – знайни и незнайни, видими и невидими. Особено благодарим на Бога за тази Литургия, която благоволява да приема от нашите ръце, макар край Него да стоят хиляди архангели *“...които пеят, възкликват, възгласяят победната песен и казват: Свет! Свет! Свет!...”*

Цялото събрание се обединява в молитвата, пейки: *Свет! Свет! Свет е Господ Саваот! Пълни са небето и земята с Твоята слава. Осанна във висините! Благословен е идецията в името Господне. Осанна във висините!*

Така, присъединявайки се към пеенето на небесните хорове, събранието на Божия народ потвърждава светостта и славата на Бога, Който толкова обикна Своя свят, че *отдаде своя Единороден Син, та всеки, който повярва в Него, да не погине, но да има вечен живот; и Той, като дойде и като изпълни всичко промислено за нас – в нощта, в която беше предаван, или по-точно Сам се предаваше за живота на света, взе в Своите свети и пречисти и непорочни ръце хляба, благодари и благослови, освети, разчупи и даде на Своите свети ученици и апостоли, като каза: Вземете яжте – това е Мое то тяло, което за вас се преломява, за опрощаване на грехове. Също и чашата след вечеря, като каза: Пийте от нея всички, Това е моята кръв на Новия Завет, която за вас и за мнозина се пролива за опрощаване на грехове. Възпоменавайки тази спаси-*

телна заповед и цялото тайнство на изкуплението, свързано с нея – кръста, гроба, тридневното възкресение, възнасянето на небето, сядането от дясната страна на Отца и славното Второ пришествие – свещеникът издига светите дарове – хляба и виното в потира, положени върху св. престол и казва: *Тези Твои дарове от всичко, което е Твое, принасяме на Тебе за всички и заради всичко.* Така предлагайки тази словесна и безкръвна жертва, събранието се моли на Бога: *изпрати Твоя Свети Дух върху нас и над тия предлежащи дарове. И направи тоя хляб драгоценно тяло на Твоя Христос. А това, което е в тая чаша – драгоценна кръв на Твоя Христос.* В това време служещият свещеник благославя хляба и чашата първо поотделно и после заедно. Следвайки това духовниците и събранието пеят в един глас: *Амин! Амин! Амин!*

Така Божият народ, предлагайки хляба и виното, избрани от храните, които поддържат земния живот, получава небесна храна – светите тяло и кръв Христови за поддържане на духовния живот. Православната църква не се опитва да обясни невидимата и все пак истинска промяна на хляба и виното в тяло и кръв Христови. Това е тайна, предназначена да бъде възприемана с вяра.

Св. Амвросий Медиолански, живял в IV в., е написал молитва, която се чете от приготвящите се да служат св. Литургия. Следващите извадки от молитвата показват разбирането на гревната Църква за св. Евхаристия и за нейната връзка с жертвата на изкуплението: *Наш истински първосвещениче Исусе Христе! Ти предложи Себе Си за нас,*

грешните на жертвеника на Твоя кръст като чиста безукорна жертва. Ти ни даде Твоето тяло за храна и Твоята кръв за питие и изпрати силата на Светия Дух, казвайки: „Това правете за Мой спомен”. Моля Те, заради високата цена на нашето спасение, твоята драгоценна кръв, моля Те, заради Твоята чудна и неизказана любов, с която Ти така обикна нас, грешните, че ни изми от нашите грехове с Твоята кръв, научи ме, Твоя недостоен раб... със силата на Твоя Дух да извърша това велико тайнство с благоговение и преданост, с благочестието и страха, които му подобават... Нека Твоят Дух Свети да влезе в моето сърце и нашепвайки, да ме научи на цялата истина за това велико тайнство, така дълбоко скрито и покрито с божествен покров... Освен това се моля на Твоята благост, Господи, нека пълнотата на твоето Божество да слезе над Този хляб, нека невидимата форма и невъобразимата слава на Твоя Свят Дух, Господи, слязат както над жертвите на нашите отци в древността; нека Той да направи даровете, които предлагаме, Твое тяло и кръв и да ме води, Твоя непотребен раб в извършването на това велико тайнство...

Единство и единомислие в Христа

„Това правете за Мой спомен” (1 Кор. 11:24, 25). След като този призив е последван по описания в предишната глава начин и светите дарове са благословени, следва молитва те да бъдат на тези, ко-

ито се причастяват, за бодрост на душата, за опрощаване на грехове, за приобщаване със Светия Дух, за наследяване на Царството небесно, за гръзнновение (пред Христа), а не за съд, или за осъждане.

Първите, които се споменават, са починалите във вяра праотци, отци, патриарси, пророци, апостоли, проповедници, евангелисти, мъченици, изповедници, въздържници и всеки праведен дух съвършен във вяра – и първа измежду тях – Богородица и Приснодева Мария, после св. Иоан Кръстител, апостолите и светеца, в чийто ден се служи литургията. След това служещият споменава вярващите, починали с надежда за възкресение и за вечен живот.

Следва споменаване на живите, на целия свят, на цялата Църква, на управляващите, на епископа на епархията по име, а също и на всички верни, особено онези, които плават, пътуват, боледуват, страдат, които са пленени, ... дарителите и добротворците... и ония, които си спомнят за бедните. В тези молитви се усеща как тайнството на изкуплението обединява небесната тържествувача Църква и воинстващата Църква, бореца се още в този свят.

Свещенослужителят завършва анафората с молитвения възглас: *И дай ни с едни уста и едно сърце да славим и възпяваме пречестното и великоленно Твое име на Отца и Сина и Светия Дух сега и винаги и во веки веков* и благославя хората, казвайки: *Да бъдат милостите на великия наш Бог и Спасител Иисус Христос с всички вас.*

Светинята е за светите

След евхаристийните благодарствени молитви и споменаването, започваме да се подготвяме за св. Причастие. Следва поредица прошения, наречена *Просителна ектения*, в която се молим за всичко, което е важно за нашите души. Ектенията завършва с молитвата: *Удостои ни да се причастим с Твоите небесни и страшни Тайни на тая свещена и духовна трапеза с чиста съвест, за опрощаване на греховете, за прошка на съгрешенията, за общение със Светия Дух, за наследяване на Небесното царство, за гръзновение пред Тебе, а не за съд или за осъждане.* Тази молитва се явява като въведение в Господнята молитва *Отче наш* и затова завършва с думите: *И удостои ни, Владико, с гръзновение, неосъдно да се осмеляваме да призоваваме Тебе, небесния Бог Отец и да казваме...*

След като сме се помолили с чиста съвест да участваме в тайнството на изкуплението и след като гръзновено сме пристъпили към небесния Бог като към наш Отец чрез Господнята молитва, ние се молим с преклонени глави предлежащите гарове да бъдат за всички нас за добро, всекиму според нуждата, чрез благодатта, щедростите и човеколюбието на Единородния Божи Син.

За да не отслабва молитвата, докато чакаме причастяването със св. гарове, служещият произнася думите: *Светинята е за светите!* Едновременно

но с това той въздига над престола св. Агнец, т.е. хляба, тялото Господне. В гревната Църква съгласно тълкуването на отците светият Агнец бил издиган в този момент по такъв начин, че да го видят всички молещи се, които отговарят: *Един свят, един Господ, Иисус Христос, за слава на Бога Отца! Амин!* След тези думи, които карат вярващия да почувства своето недостойнство пред светостта на св. дарове – пред Христос, Който единствен е свят, свещеникът преломява хляба, казвайки: *Раздробява се и се разделя Агнецът Божи, раздробяван, но неразделяем, Който всякога се яде и никога не оскъдява, но освещава тия, които се причастяват.*

Всички тези молитви са подготовка за причастяването. На практика на това място в Литургията се получава забавяне, пауза в иначе непрекъснатия ход на службата. Какво се случва? Олтарните двери и завесата се затварят и събраният народ вече не вижда духовенството в олтара. Хорът търси песен „да запълни паузата”, преди да се отворят отново царските двери. В най-лошия случай настава момент за концерт, за демонстриране на артистичните умения на хора, което напълно отвърща мислите на слушателите от състоянието на „свещено очакване”, което е било достигнато в Литургията.

Този дефект лесно може да бъде отстранен: олтарните двери трябва да бъдат оставени отворени. След като практиката е да се държат отворени по време на Литургията, няма причина в този момент духовенството да се отделя от останана-

лия Божи народ зад затворени врати. За хората в храма е полезно да виждат благоговението, с което духовенството се причастява; това им помага да се подготвят за същия свещен момент. Докато духовенството се причастява, хорът може да пее Псалом 33, но бавно и толкова тихо, че да не нарушава или обезпокоява съсредоточеността на причастяващите се в олтара. Ако псаломът свърши, преди духовниците да са готови да продължат Литургията, четецът може да прочете някои от молитвите преди св. Причастие. Но момент тишина също е уместен.

*Със страх Божий,
с вяра и любов пристъпете!*

След като духовенството се е причастило, верните биват приканени на Господнята трапеза: *Със страх Божи, с вяра и любов пристъпете!*

Те се приближават и тихо казват заедно със служещия свещеник или епископ молитвата: *Вярвам, Господи и изповядвам, че Ти наистина си Христос, Синът на живия Бог, Който Си дошъл в света да спасиш грешниците, от които пръв съм аз. Вярвам още, че това е самото Твое пречисто Тяло и това е самата Твоя драгоценна Кръв. И тъй, моля ти се: помилуй ме и ми прости прегрешенията, волни и неволни, извършени с думи или дело, съзнателно или несъзнателно, и ме удостой неосъдно да се причастя с пречистите Твои тайни, за прошка на грехове-*

те и за вечен живот. Амин!

На Твоята тайна вечеря за участник ме приеми днес, Сине Божий. Защото няма да издам на враговете Ти тайната, нито целувка ще Ти дам като Иуда, но като разбойника Ти изповядвам: Спомни си за мене, Господи, когато дойдеши в царството Си.

Причащението с Твоите свети тайни, Господи, да не ми бъде за съд и осъждане, но за изцерение на душата и тялото.

След това всички се покланят, казвайки си вътрешно: Ето аз идвам при моя безсмъртен Цар и мой Бог! Пред светата чаша всеки казва кръщелното си име на свещеника, който от своя страна казва: С драгоценното и свято тяло и кръв на Господа и Бога и наш Спасител Иисус Христос се причастява Божият раб (името) за опрощаване на греховете му и за вечен живот.

След причастяването всеки целува св. потир, сякаш целува прободената страна на Спасителя, от която излизат кръв и вода (Иоан. 4:34). След това отпива малко вино, смесено с вода, и си взема късче просфора, които са поставени на маса отстрани. Това обаче е трудно осъществимо, ако броят на причастяващите се е голям.

В деня, в който сме се причастили, не правим поклони, защото са се изпълнили Господните думи: „Който яде Моята плът и пие Моята кръв, пребъдва в Мене и Аз в него” (Иоан.6:56).

Когато всички са се причастили, свещеникът благославя народа, и казва: Спаси, Господи, народа Си и благослови наследството Си. И като ехо на спасе-

нието, което е Вкусил, присъстващият Божи народ отговаря с песнопението: *Видяхме истинската светлина! Приехме небесния Дух! Намерихме истинската вяра! Покланяме се на неразделната Троица, защото Тя ни е спасила!*

При преместването на св. дарове от св. престола те се показват на хората, които чуват думите на свещеника: *Благословен е нашият Бог, всякога, сега и винаги, и во веки веков.* С тези думи започва последната част на Литургията – благодарност за причастяването с Божиите тайни. Като продължава благодарствените молитви на свещеника, събранието пее: *Да се изпълнят устата ни с хвала за Тебе, Господи, та да възпяваме Твоята слава, понеже ни удостои да се причастим с Твоите свети, божествени, безсмъртни и животворящи Тайни.*

Това песнопение завършва с прощението: *Запази ни в Твоята светиня, за да се поучаваме всеки ден на Твоята правда. Алилуия!*

Благодарствената ектения, следваща това песнопение, завършва със славословие, което има същото съдържание: *Защото Ти си нашето осветение, и на Тебе Отца и Сина, и Светия Дух, въздаваме слава сега и винаги, и во веки веков.*

След това, стоейки пред събранието, свещеникът чете заключителната молитва, която обобщава темите на всички литургийни молитви: *Господи, Който благославяш ония, които Те благославят и освещаваш ония, които се надяват на Тебе, спаси народа Си и благослови наследството Си! Запази членовете на Твоята Църква! Освети тия, които обичат благолепието на Твоя дом! Ти ги прос-*

лави с Твоята божествена сила, и не оставяй нас, които се уповаваме на Тебе! Дай мир на Твоя свят, на Твоите църкви, на свещениците, на благочестивия наш народ, на войнството и на всички Твои люде! Защото всяко добро деяние и всеки съвършен дар иде отгоре, слизайки от Тебе, Отца на светлините, и на Тебе Отца и Сина и Светия Дух, въздаваме слава, сега и винаги и во веки веков.

Литургията завършва с Господне благословение и т. нар. *отпуст*, в който се споменават имената на светите (или светеца) на нашия храм и тези, чиято памет се празнува в съответния ден. Верните пристъпват напред, за да се поклонят и целунат кръста, който свещеникът държи – символът на тяхното изкупление.

И така верните, участвали в Евхаристията, отнасят чувството за светост в своите домове и в своето всекидневие, повтаряйки в умовете си молитвата: *Запази ни в Твоята светиня, за да се поучаваме всеки ден на Твоята правда. Алилуя!*

Така животът се движи от Евхаристия до Евхаристия, до пълната възраст на Христовото съвършенство, докато Го видим „лице с лице” (Еф. 4:13; 1 Кор. 13:12).

О, Христе! Велика и най-святата Пасха! О, Мъдрост, Слово и Сила Божия! Дай ни да можем посъвършено да участваме в Теб в несъвършващия Ден на Твоето Царство!

Докато Той гоиде

„Както тоя преломен хляб беше пръснат (като житни зърна) по хълмовете и събран стана едно, тъй нека Църквата Ти се събере от краищата на земята в Твоето царство” (*Учение на дванадесетте апостоли*, IX:4)* . Този прекрасен образ на единството, което се осъществява в благодарствената трапеза – Евхаристия – се използва в литературния извор от I век, наречен „Учение на дванадесетте апостоли”. Евхаристията обединява *всеки праведен дух, съвършен във вяра* с членовете на войнстващата Църква, които участват в Христовата светост и които в Литургията се наричат „свети”.

„Защото един хляб, едно тяло сме ние много, понеже всички се причастяваме от един хляб” (1 Кор. 10:17).

Новозаветният израз „да бъдеш в Христа” има същото значение, като апостолските думи за единия хляб и едното тяло: единството на вярата се осъществява в Христа чрез св. Евхаристия (Рим. 12:5; 2 Кор. 5:17; Гал. 3:28). Така е и в живота на събранието. Колкото по-силни са евхаристийното чувство и духовното единство в него, толкова по-големи са единаomisлието, мирът и любовта. Така както в едно тяло всички членове са равноценни, така и пред Господнята чаша няма богати и бедни, нито знатни и угнетени, нито учени и необразовани, нито наемници и работодатели, нито свещеници и миряни, защото всички са изкупени с едната и съща драгоценна кръв и са едно в Христа (Гал. 3:29).

Евхаристията, сърцето на църковния живот,

има също есхатологично значение, достигащо до Второто пришествие на Христа. „Защото, колчем ядете моя хляб, и пиете тая чаша, ще възвестявате смъртта на Господа, докле дойде Той” (1 Кор. 11:26). Евхаристията ще се извършва до Второто пришествие на Христа, но това може да се разбира и по друг начин. В Евхаристията Божията любов се среща с човешката. В края на времената, когато „у мнозина ще изстине любовта” (Мат. 24:12), Евхаристията няма вече да се извършва и времето за Второто Христово пришествие ще е дошло.

Преждеосвещената литургия

Животът на християнина протича от Евхаристия до Евхаристия. Участието в тайнството на изкуплението в Господния ден е кулминационната точка на седмицата. Тогава денят е наистина свят, защото се срещаме с възкръсналия Господ.

Но след неделята идват другите дни на седмицата. Съгласно свидетелството на древната църковна история християните изпитвали такава жажда за участие в Господнята трапеза, че с нетърпение чакали следващия Господен ден. След като епохата на мъченичество свършила и Църквата започнала да се радва на мирни времена, практиката да се извършва св. Литургия и в останалите дни от седмицата, особено в събота, в дните за споменаване на мъчениците и на други празници, се утвърдила на много места.

Житието на св. Моника показва, че Евхаристията се празнувала всеки ден.

През Великия пост християните искали да получават подкрепата на св. Причастие колкото се може по-често. Но по време на Великия пост, освен в съботните и неделните, не се извършвала Евхаристия, защото Литургията е празнична служба, неподходяща за постни дни. Така станало обичай за делничните дни да се разпределят евхаристийните дарове, осветени на Литургията в предишния Господен ден. Така причастието се извършвало в служба, наречена *Литургия на преждеосветените дарове*, която се извършвала в сряда и петък. Преждеосвещената литургия се приписва на римския папа св. Григорий Двоеслов, докато обичайната литургия в Православната църква се свързва с имената на св. Василий Велики и св. Иоан Златоуст.

Отличителна черта на Литургията на преждеосвещените дарове е, че се извършва вечер, заедно с вечернята. Древните християни, които се подготвяли да вземат причастие на Литургията на преждеосвещените дарове, постели целия ден от сутринта до вечерта. Днес пълен пост се препоръчва от обяд, така че до вечерната Литургия не трябва да ядем и пием нищо.

Вечерните литургии по време на Великия пост са важни, защото членовете на събранието, които работят през деня, също могат да дойдат. Така възможно най-много хора могат да вземат участие в тези великопостни служби на покаяние и надежда, и да вземат причастие. Тези вечерни литургии възраждат древната християнска практика за приемане на

причастие вечер, както се вижда и от името „Господня вечеря”.

Молитвата

Постоянствувайте в молитвата, като благодарствувате в нея с благодарност.

(Кол. 4:2)

Нашата мисия

Прецишната част посветихме на освещаването на нашия духовен и физически живот – на Евхаристията – и на начините, по които човекът става „участник в Божественото естество” на Христа.

Когато участваме в св. Евхаристия, ние преживяваме непосредствено царството Божие тук и сега. Това преживяване е предвкусване на светостта на обещания живот. Но ние все още живеем в този свят; нашата мисия тук продължава. Това е задачата, която ни е посочена от Бога, както чуваме във всяко евхаристийно богослужение: *Защото всякога, когато ядете тоя хляб и пиете тая чаша, възвестявате Моята смърт, изповядвате Моето възкресение.* Тези думи са от Литургията на св. Василий Велики. Те означават, че днес ние, като Божи народ, събирайки се за св. Евхаристия, продължава-

ме живото свидетелство за Христа, което ни е предадено от апостолите. Апостолът пише за това свидетелство: „и ние видяхме, и свидетелствуваме, и ви възвестяваме вечния живот, който беше у Отца и се яви нам” (1 Иоан 1:2).

След края на Литургията, когато си тръгваме, ни следват думите: *Видяхме истинската светлина! Приехме небесния Дух! Намерихме истинската вяра...* Това именно е нашата мисия: да вземем в света тази светлина, която сме видели в Евхаристията, и да изпълним Господните думи: „Тъй да светне пред човеците светлината ви, та да видят добрите ви дела и да прославят Небесния ваш Отец” (Мат. 5:16).

Тогава как може нашият живот да стане жива връзка, обединяваща Евхаристията и света, в който живеем и работим? Как можем да занесем в света радостта, която изпитвали учениците, срещайки своя Възкръснал Господ? На тези въпроси ще се опитаме да отговорим в третата част на това архипастирско послание – частта за молитвата.

* Бълг. превод по: *Учение на дванадесетте апостоли*, Увод, текст и изяснения от проф. прот. Ив. Гошев, Годишник на университета „Св. Климент Охридски” – София, Богословски ф култет, том. XVIII, 8, 1940/1941 г., стр. 37. – Б. пр.

Човекът – образ Божи

Бог е скрит, но се разкрива в любовта, която проявява към всеки един от нас. Божията любов ни дава възможност да се приближим и да бъдем в общение с Него – въпреки нашата греховност.

„Що е човек, та го помниш...?“ (Пс. 8:5). Според Библията човекът е създаден по Божий образ и подобие. Този божествен образ в него е бил помрачен от греха. В Иисус Христос обаче – в новия Адам – Божият образ е възстановен в първоначалната му красота и блясък.

Като членове на светата Църква, на Тялото Христово хората също са призвани да участват в Христовата слава, да станат участници в божественото естество, като отбязват световното разтление от похоти (2 Петр. 1:4).

Следователно бягството от разтлението, причинено от похотта, е възможно само в общение с Бога. Това общение е установено в св. Кръщение. В това тайнство човек се ражда отново от вода и Дух, и Бог започва да действа в него. Бог му предлага Своята помощ, а човекът е длъжен да се стреми към чистота на ума и сърцето. Това се изразява в онзи целенасочен вътрешен стремеж, в онази аскетична борба, наречена „невидима бран“.

Нашият вътрешен човек

В природата има неизбежно противопоставяне

между светлина и тъмнина: когато светлината става по-силна, тъмнината отстъпва и обратно. Същият природен ред господства и в човека, в неговия духовен живот. Апостолът нарича това противопоставяне вътрешна борба: „Защото с вътрешния си човек намирам услада в закона Божий, но в членовете си виждам друг закон, който воюва против закона на моя ум...” (Рим. 7:22, 23).

Какво е естеството на този наш „вътрешен човек”, където добро и зло, духовна светлина и тъмнина воюват помежду си? Казано просто, ние си даваме сметка за нашия вътрешен човек главно като мислим и чувстваме.

Когато сме будни, обикновено не спираме да мислим дори за момент. Мислите са част от нашия вътрешен човек; чрез тях живеем и действаме. И все пак всички знаем, че не винаги можем да контролираме мислите и чувствата си. Забелязваме това например в безсънните нощи, когато мислите ни се въртят в един и същ кръг против волята ни, особено когато са свързани с емоционална възбуда.

Страстите се подхранват от объркването на смесените ни мисли и чувства. Иисус Христос казва: „Отвътре, от сърцето човешко излизат зли помисли, прелюбодеяния, блудства, убийства, кражби, користолобие (обиди), лукавства, коварство, разпътство, лукаво око, богохулство, гордост, безумство” (Марк 7:21, 22). Страстите произлизат от три източника. На първо място те се пораждаат от външния свят, от човешките взаимоотношения. Вторият източник на страсти е самата покварена природа на човека, онзи „друг закон, който

волюва против закона на моя ум”. Той създава похотите на плътта, лакомията, пиянството, леността и т. н. Третият причинител на страстите е врагът на душата, изкушителят, поднебесните духове на злобата. Ето откъде идват неверието, унинието, гордостта и особено богохулството.

Злото има собствен път на развитие във вътрешния човек. Апостолът го описва така: „Но всеки се изкушава, увличан и примамван от собствена си похот; след това похотта, като зачене, ражда грях, а грехът, извършен, ражда смърт” (Иак. 1:14, 15).

Можем ли да затворим съзнанието си за злите помисли, така че те да не могат да прераснат в страсти и да започнат да ни „увличат и примамват”?

За човек е толкова невъзможно да спре мислите си, колкото и да спре вятъра, като разпростре наметало. Така казал един старец на своя ученик. Въпреки това има нещо съществено, което може да бъде направено. Старецът го е обяснил със следната притча: „Вървиш по един път и стигаш до място, където има ресторант. Примамливи миризми на храни се носят оттам. Но все пак от теб зависи дали ще влезеш да се нахраниш или ще отминеш”. Под „примамливи миризми” старецът имал предвид неволните лоши помисли, които влизат в нашето съзнание. Можем да спрем и да ги изследваме: тогава ние „влизаме” – с други думи, харесваме ги и ги пускаме в сърцето си. Така ние вече сме съгрешили в мислите и сърцата си. Но можем също и да „отминем”. В този случай злият помисъл или образ, ми-

нал през нашето съзнание, не се смята за грях.

По време на Великия пост, в течение на три все-нощни бдения се пее Псалом 136. Той започва с думите: „При реките Вавилонски – там седяхме и плачехме, кога си спомняхме за Сион”. В последния стих, който обикновено не се пее, се казва: „Блажен, който вземе и разбие о камък твоите младенци!” Младенците на Вавилон символизират тези неволни грешни помисли и образи, които идват в умовете ни. Те трябва да бъдат унищожени в момента на своето раждане и да бъдат разбити о камък. И този камък е Иисус Христос.

Господи, помилуй!

Когато стоим в храма, виждаме в иконите лицата на свети хора, преобразени от Светия Дух. В Евхаристията се споменават всички светци „отвека угодили на Бога” и съединени чрез тайнството на изкуплението. Както апостола, можем да кажем: „Затова и ние, заобиколени от такъв голям облак свидетели, нека свалим от себе си всякакво бреме и греха, който ни лесно омотава, и нека с търпение изминем предстоящото нам поприще, имайки пред очи началника и завършителя на вярата – Иисуса...” (Евр. 12:1, 2). Славата, която в иконите е показана чрез ореолите на светите, им е била дадена едва когато техният живот на подвижническа борба е приближавал към края си и дори тогава това ставало видимо само за малцина. Те са за-

почвали оттам, откъдето започваме и ние, т. е. с покаяние и „сваляйки от себе си всяко бreme”.

Фактът, че в св. Кръщение обещаваме да се отречем от изкушителя и да стоим на Христовата страна е решително начало. В тайнството Покаяние или Изповед ние подновяваме нашата вярност към Христа и дори видимо показваме това, като целуваме кръста и Евангелието – словото Христово. Но все пак чувстваме отново и отново „греха, който лесно ни омотава”.

Дори апостолът въздъхва: „Защото не доброто, което искам, правя, а злото, което не искам, него върша”, и признава „защото желание за добро има у мене, но да го върша не намирам сили” (Рим. 7:18, 19). Всички знаем какво става в нашия вътрешен човек, как злото се намества и развива в умовете и сърцата ни. Чувстваме и своята немощ. Ние сме като обградени от глутница вълци. Какво прави тогава човек? Той се изкачва на най-близкото дърво и се спасява. Това спасително дърво е молитвата – така учат отците.

Но какво е молитвата? Според обичайното определение молитвата е издигане на ума и сърцето към Бога. Но казано е също, че молитвата е наука на науките и изкуство но изкуствата. Тя е нещо съвършено просто и същевременно много богато.

Молитвата дава израз на нашия стремеж за общение с Бога. Това общение е естественият израз на любовта ни към Бога и на Божията любов към нас. Чрез молитвата „изливаме сърцата си пред Бога”. Този библейски образ означава, че в молитвата изразяваме нашите мисли и чувства на бла-

годарност и преклонение пред Бога.

Молитвата е не само форма на служение и възхвала, тя е също достъпно средство за преодоляване на злото, което обитава във вътрешния ни човек. В този смисъл молитвата е като своеобразен канал, който пренася човешкия вик за помощ до Бога.

Господи, помилуй! Това е викът за помощ, който отново и отново се повтаря в богослужението. Това е също вик за помощ на отделния човек, който стои на вратата на сърцето си и вика към Господа да прогони страстите, които припълзват вътре. Този общ и индивидуален вик за помощ излиза от нашето чувство за безсилие: „Без Мене не можете да вършите нищо“, казва Господ (Иоан.15:5). Но той се основава еднакво силно и на нашата вяра, че Бог иска да очисти сърцата ни, ако само помолим. Ние сме пръчки от лозата Христос и всяка пръчка, която се стреми да даде плод, Господ чисти, „за да дава повече плод“ (Иоан.15:2).

Така Божията помощ и нашите молитви ще ни помогнат да се спасим от „световното разтление от похот“.

Към целта

„Бъдете будни във всяко време и се молете“ (Лука 21:36). Какво означават тези Господни думи? Означават ли, че постоянно трябва да сме готови да отблъскваме злото, което се опитва да обладае

сърцата ни? Да, това е точното им значение – ние трябва постоянно да бъдем в такова състояние на ума, че да можем в момента, в който видим злото да се промъква в нашето съзнание, да викаме от сърце: *Господи, помилуй!* Пред нас обаче възникват два въпроса: способни ли сме да го направим и искаме ли да го направим?

И на първия, и на втория въпрос вече дадохме отговор: без помощ не можем да го направим. Грехът често се превръща в наша втора природа. Поради това не искаме да се лишаваме от славостта на грешните мисли и чувства в сърцата си и да спрем да им угаждаме. Но св. апостол Павел пише в Посланието си до филипяни: „Защото Бог е, Който ви прави и да искате, и да действувате, според благата Му воля” (2:13).

Как Бог действа така, че дори посоката на нашата воля се променя? Той прави това, като събужда нашата съвест и като очиства душите ни. Това се случва, както казахме, когато като членове на Църквата ние ставаме „участници в божественото естество” на Христа – особено в св. Причастие. В една следпричастна молитва действието на Божия Дух за очистване на душата и укрепване на волята се описва така: *Ти, Който доброволно си ми дал Твоята плът за храна, Който си огън и изгаряш недостойните, да не ме изгориш, Създателю мой, но най-вече проникни в членовете ми, в целия ми състав, в гърдите, в сърцето. Изгори тръните на всичките ми прегрешения, душата очисти, помислите освети... Направи ме Свое обиталище на самия Дух, и да не бъда вече обиталище*

на греха. Та като от Твой дом, с влизането на Причастието да бяга от мене като от огън всеки злодей, всяка страст...

Това очистване на душите ни е решаващ фактор и идва от Бога като дар. Единственото, което не получаваме като дар, е готовността да се молим по всяко време, защото е казано, че „всякой, който иска, получава, и който търси, намира, и на тогоз, който хлопа, ще се отвори” (Мат. 7:8). Ето че се върнахме там, откъдето започнахме – към Господния призив: „Бъдете будни във всяко време и се молете.”

Молитвата изисква целенасочени усилия докрай, затова действително можем да говорим за нея като за борба. Тази борба е необходима част от християнския жизнен път. Думата „прехождам”, която често се употребява в Библията, точно описва естеството на християнския духовен живот – не просто съществуване, а непрестанен стремеж напред. Това прекрасно е изразено от апостола: „Но едно само правя: като забравям, що е зад мене, и като се силно стремя към това, що е пред мене, тичам към целта – към наградата на горното от Бога призвание в Христа Иисуса” (Фил. 3:13, 14).

В попрището на молитвата ние не сме сами. Безчет християни вече са минали по пътя на апостола. Църквата е запазила техния опит и ни дава възможност да го използваме. Можем да тръгнем с доверие.

Молитвеното правило

Колкото и да сме различни един от друг, в развитието на духовния ни живот има нещо общо. Ето защо опитът на другите може да ни служи като ръководство и в молитвения живот. Можем да илюстрираме това с пример. Когато четем пътепис за далечна страна, добиваме чувството, че сме били там. По-късно, когато посетим тези места, можем да разпознаем детайлите, които си спомняме от прочетеното. Същото се случва и по отношение на молитвата и на явленията от духовния живот изобщо. Четем какво са преживели другите и когато следваме техните съвети, можем да имаме същото преживяване.

Не е ли чудно, че духовните наставления на църковните отци са съгласни едно с друго независимо кога и къде са живели те? В основния труд за молитвения живот и духовната борба – *Добротолубието* – това е изложено прекрасно. Този сборник представлява обширна антология, съхранила поученията на отци от IV до XIV век, т. е. в течение на хиляда години. Единството в духа на тяхното учение се сравнява с открито море, където в една посока плуват много кораби, движени от един и същ вятър. Един и същ Божи Дух водел поученията на отците, които се основават не на теория, а на практика. Освен това в основата си човешката природа и нейните проблеми са едни и същи през вековете.

Според опита на напредналите в молитвата и ръководството на Църквата, първото условие, за

да се научим да се молим, е редовността. За молитвата трябва да бъде отделено специално време от деня. Като правим това, ние се упражняваме и в духовна дисциплина. Трябва да се принуждаваме да се молим – молитвата е борба до края на живота ни. Псалмопевецът казва: „Седем пъти на ден те прославям” (Пс. 118:164). Може да не отделяме седем пъти на ден време за молитва, но сутрините и вечерите са естественото време за това.

Какви гуми използваме, когато се молим?

Всеки член на Църквата трябва да има *молитвеник*. Той съдържа утринни, вечерни, причастни молитви, както и такива за различни нужди. Всички молитви в православния молитвеник са написани от св. отци. Затова за нас те са училище за молитва. Те ни учат да се доближаваме до Бога с правилно поставен дух, със смирение и с чисто сърце, както са правели отците, когато са се молели.

Разбира се, освен с молитвите от Молитвеника винаги можем да се молим и със свои гуми. Времето за молитва трябва да включва и четене на подходящ откъс от Свещеното писание.

За да се научим да се молим, трябва да имаме свое собствено молитвено правило. Това значи, че трябва да определим време за молитва всяка сутрин и вечер, и да прочитаме определен набор от молитви. Веднага щом се събудим, ние принасяме в жертва Богу тези минути, които са необходими за прочитането на утринните молитви. По същия начин вечер, преди да си легнем, прочитаме вечерните молитви. Това е всъщност молитвеното ни правило. Редовността е по-важна, отколкото броя на

молитвите. Понякога сърцето ни е като печка, в която дълго време не е горял огън и в която трябва да бъдат изгорени много гърба, преди да се стопли.

Освен Свещеното писание във всекидневната ни духовна храна трябва да се включи и една глава от книга за духовния живот, написана от православен св. отец.

В молитвения кръг

Великият подвижник от VII век свети Исаак Сириец описва основата на молитвата по следния начин: „Стълбата, която води към Небесното царство, е скрита в теб, в твоята собствена душа. Очисти се от греха и ще откриеш стъпалата, чрез които да се изкачиш и влезеш в Небесното царство”.

Въпреки че срещата с Бога се извършва в нашите сърца, както казва св. Исаак Сириец, важно е да се помни, че ние в никакъв случай не сме духове, а присъстваме чрез телата си в този материален свят. Затова молитвата трябва да се извършва с цялото същество на човека, включително с неговото тяло и в средата, в която живее.

В храма служим на Бога по определен начин, във форми, създадени от Светия Дух през вековете. Вкъщи нашата молитва също предполага определена външна форма.

Когато се преместваме в нова къща или апартамент, освещаваме нашия дом с църковен обред. Ико-

ните във всички стаи са постоянен символ на това освещаване. Те напомнят, че Бог е с човека в неговия всекидневен живот. Всяка икона ни казва, че Бог дойде до човека чрез Иисус Христос, за да остане с него. „И ето, Аз съм с вас през всички дни до свършека на света” (Мат. 28:20). Това били последните Христови думи, преди да се отдели от учениците Си и да се възнесе на небето.

Когато се молим в църква, ние сме заедно с Божия народ, около нас са членовете на енорията или други богомолци. Когато се молим вкъщи, ние изпълняваме Христовата заръка: „Кога се молиш, влез в скришната си стая” (Мат. 6:6). Но дори тогава ние не сме сами. Иконата в ъгъла на стаята, където се молим е прозорец към Божието царство и връзка с неговите членове.

Обикновено на централно място е иконата на Божията майка с Божия Син, роден като човек в ръцете □, защото тази икона повече от всичко носи свидетелство за близостта на Бога. Тя потвърждава основополагащия факт, свързан с нашето спасение: Бог стана Човек. От двете страни на тази централна икона може да има други, изобразяващи нашите небесни застъпници, чиято духовна борба е престанала. Сред тях често се намира иконата на светеца, чието име богомолецът е получил при кръщенето си, също както и иконите на други светии, които са му особено близки. Той знае техните жития и е почувствал силата на тяхното застъпничество.

Преди да започнем да четем от Молитвеника, ние молим тези небесни застъпници да се присъе-

дният към нашата молитва, казвайки: *Господи Иисусе Христе, Сине Божий, заради молитвите на Твоята пречиста майка и на всички светии, помилуй нас.* Така започваме молитвата със съзнание за собственото си недостойнство и слабост.

Друга молитва за начало или край е: *По молитвите на светите отци, Господи Иисусе Христе, Боже наш, помилуй нас!* Светите отци, които споменаваме тук, са епископите, свещениците, старците, както и изповедникът на всеки християнин. Духовното бащинство е традиция, идваща от гревната Църква. Сам апостолът пише: „Защото ако имате и десетки хиляди наставници в Христа, много бащи нямате, понеже аз ви родих в Иисуса Христа чрез Евангелието” (1 Кор. 4:15).

По природа бащинството е мъжко служение и по същия начин свещеничеството винаги е било служба, принадлежаща на мъжа. В нея той продължава Христовото първосвещеническо служение, и Христос действа чрез него в св. Евхаристия. Съответно служението на майката, в лицето на Пресветама Дева Мария като Божия майка е било въздигнато като по-славно от това на херувимите и серафимите. В хвалението на Божията майка като благословена според собственото ѝ предсказание (Лука 1:48) Църквата в същото време възхвалява ролята на всички майки. Биологичните и духовните задачи, дадени на човека, си съответстват и допълват.

Но нека се върнем на молитвения път. В него сякаш сме в църква. Запазваме кандило или свещ. Четем молитвите от Молитвеника, следвайки соб-

ственото си молитвено правило. Вече посочихме, че всяка стая в къщата трябва да има икона и това, разбира се, включва и детските стаи. Детето още като пеленаче трябва да бъде отнасяно пред иконата, да вижда пламтящият пред нея пламък. Най-ранните месеци и години са от огромно значение за духовното развитие на децата.

Много добра практика би било, ако цялото семейство вкъщи се събира в подходяща стая пред иконите, за да започне деня или да го приключи с молитва. Така семейството също ще има свое собствено молитвено правило, което всеки след това би могъл да продължи в собствената си стая или къща. В общото правило членовете на семейството могат да се сменят в четенето на молитвите.

Апостолът пише: „И тѣй, ядете ли, пиете ли, или нещо друго вършите, всичко за слава Божия вършете” (1 Кор. 10:31). Ето защо казваме, че молитвата преди хранене – благославянето на храната – и след хранене – благодарението – внасят Божието присъствие в православния дом.

Със съзнание за Божието присъствие

Какво става, когато започнем да четем молитва пред иконите си? Скоро разбираме, че само четем думите, докато мислите ни летят по свой собствен път. Това може да се случи също, когато стоим в църква и слушаме молитвите, които се четат

или пеят. Там нашите блуждаещи мисли не нарушават хода на службата, но когато се молим сами, нещата са по-различни. Молитвата е молитва само когато мислите ни са с нея. Какво да правим тогава? Трябва да се върнем обратно до мястото в молитвата, откъдето са се отклонили мислите ни. Ако след известно време отново се разсеем, трябва отново да се върнем. Освен това е необходимо да забавим четенето и да се опитаме да внимаваме във всяка дума.

Възможно е да преживеем и нещо друго. Можем да почувстваме сърцата си стоплени от думите на молитвата. Тогава мислите са събрани в нея. Може би сме го изпитали и в храма, в резултат на което службата не ни се е видяла толкова дълго.

Като резултат от грехопадението, съгласно св. отци, нашата човешка природа, мислите и чувствата, както и телата ни лесно се разсейват. Но в молитвата, по Божия милост, нашата природа отново се съсредоточава. Апостолът има предвид това, когато казва: „Духът ходатайствува за нас с неизказани въздишки” (Рим. 8:26). Това преживяване, ако се случи с нас, е особен Божи дар. На много малко хора е дадено да запазят този дар задълго. Той се отнема, но чрез него получаваме възможност да „вкусим и видим колко благ е Господ”, така че да знаем към какво се стремим и какво е молитвата.

Във връзка с това възниква въпросът за ролята на чувствата в молитвата. Трябва ли да се стремим да се молим по такъв начин, че чувствата ни да присъстват в молитвата. Единственото подходящо чувство е това на покаяние и съзнанието

за собственото ни недостойнство. „Жертва Богу е дух съкрушен; сърце съкрушено и смирено Ти, Боже, не ще презреш”, казва 50-и Псалом. В духа на този псалом трябва да се приготвяме за молитва, мислейки за нашето недостойнство, но и помнейки Божията любов към грешниците. Когато стоим пред молитвения кът в този дух, започваме да чувстваме Божието присъствие в сърцата си. Това чувство трябва да бъде наш постоянен спътник.

Духът на истината и духът на заблудата

Голям дар на богатта е, ако чувството за Божието присъствие се събужда, когато се молим или четем Свещеното писание. Това чувство, наричано също помнене на Бога, трябва да бъде запазено и след това. Докато преобладава, ние можем да различим праведното от грешното и можем да преживеем истината от гумите на псалмопевица: „Защото Той (Господ) е от дясната ми страна; няма да се поклатя” (Пс. 15:8). Може дори да се каже, че за това преживяване ни напомня апостолът, когато пише: „Не знаете ли, че вие сте храм Божий, и Духът Божий живее във вас?” (1 Кор. 3:16).

Но колкото повече ценният Божи дар е у нас, толкова по-близо е духовният ни враг, опитващ се

да ни измами. Когато един брат, позовавайки се на горещитурания псалом, възторжено казал на стареца си, че винаги виждал Бога от дясната си страна, старецът му отговорил: „По-добре би било да виждаше винаги собствените си грехове пред теб”. Трябва да разбираме това като предупреждение за духа на измамата, който винаги дебне молещия се.

Чувството за Божието присъствие е истинно само когато произлиза от чувството за недостойнство и греховност. То е като лека утринна мъгла, издигаща се от земята, покрита с роса – от сърце, омекомено от сълзите на покаянието.

„И това ви казвам, братя, че плът и кръв не могат да наследят царството Божие” (1 Кор. 15:50). Всяка емоционална възбуда или екстатичност, дори ако е съпроводена от чудеса или от видими знамения, е измама на изкушителя, представящ се като светъл ангел. Особено са важни следните Господни думи: „Мнозина ще Ми кажат в оня ден: Господи, Господи!... Не в Твое ли име бесове изгонвахме? И не в Твое ли име много чудеса правехме? И тогава ще им кажа открито: никога не съм ви познавал; махнете се от Мене вие, които вършите беззаконие” (Мат. 7:22, 23).

Когато Бог в древността се явил на Илия на планината Хорив, Той не бил нито в силния вятър, нито в земеръса, нито в огъня, но в тихия полъх на вятъра (3 Цар. 19:11, 12). Действието на Светия Дух е тих повеи в сърцето на молещия се. „И се почете от Мене, понеже съм кротък и смирен по сърце” ни съветва Христос (Мат. 11:29).

Когато се молим в името на Христа, ние се сре-

щаме с Него в молитвата. По-рано говорихме за това как трябва незабавно да се опитаме да премахнем с молитва всички лоши мисли и фантазии, които се опитват да влязат в съзнанието ни – трябва да ги разбиваме о камъка, Който е Христос. С това учение е свързано и преданието за молитвата, наричана *Иисусова*. Тази молитва е ценно наследство от древното християнство, запазено от Православната Църква и привличащо в последните години вниманието на мнозина християни.

За да бъде радостта ви пълна

По време на едно от гоненията срещу християните епископ Игнатий Антиохийски (I-II век) бил осъден да бъде хвърлен на дивите зверове. По пътя за Рим той написал седем послания до отделни църкви. В тях епископът посочвал, че другото му име било Теофорос, което значи Богоносец. Има предание, че той бил детето, което Иисус Христос взел на ръце, когато говорил на учениците Си за това кой е най-големият в Божието царство.

Когато Игнатий бил доведен в Рим и приближил моментът да бъде хвърлен на хищниците, войниците го попитали защо повтаря непрекъснато Иисусовото име. Той отговорил, че то е написано в сърцето му. Житието разказва, че когато св. Игнатий бил разкъсан от дивите зверове и един от

Войниците разсякъл с меча си сърцето му, там на истина била изписана гумата „Иисус“ със златни букви.

Няма значение дали приемаме тази история като Божие чудо, или като благочестива легенда. Във всеки случай това, както и името Богоносец, гадено на Игнатий, показват колко древна е практиката на молитвата в името на Иисуса Христа. В прощалната си беседа Господ ни заповяда да се молим в Негово име и това станало практика за християните още оттогава.

В Новия завет виждаме, че отначало Иисусовото име имало особена сила. Така, когато Петър изцелил хромия и бил попитан с каква сила или в чие име сторихте вие това, той отвърнал: „Чрез името на Иисуса Христа Назорея“ (ср. Деян. 4:7-10).

Сам Иисус Христос подчертавал важноста на молитвата в Негово име, когато утешавал учениците Си, оставащи в света: „И каквото поискате от Отца в Мое име, ще го направя, за да се прослави Отец в Сина... Ако поискате нещо в Мое име, Аз ще го направя... Истина, истина ви казвам; каквото и да поискате от Отца в Мое име, ще ви даде... Досега нищо не сте искали в Мое име; искайте, и ще получите, за да бъде радостта ви пълна“ (Иоан.14:13-14, 16:23-24).

Молитвата в името на Иисуса Христа е източник на радост за поколения християни, дори до ден днешен. Пустинниците и подвизаващите се в манастирите са съхранили традицията □ . Но Иисусовата молитва не е привилегия само на монасите – тя е достъпна и предназначена за всеки христия-

нин. За нас също е добре да ползваме тази молитвена традиция, т. нар. упражнение в Иисусовата молитва, та да бъде и нашата радост пълна.

Иисусовата молитва

Думите на Иисусовата молитва са: *Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй ме грешния.* По-кратката форма, която също се използва често, е: *Иисусе, Сине Божий, помилуй ме.*

Свещеномъченикът епископ Игнатий повтарял непрекъснато името Иисусово. По същия начин се препоръчва да бъде непрекъснато произнасяна и Иисусовата молитва. С това се изпълнява апостолският призив: „Непрестанно се молете” (1 Сол. 5:17). Но как Иисусовата молитва се превръща в непрестанна молитва? Започваме продължително да повтаряме думите: *Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй ме грешния.* Можем да ги повтаряме на глас, почти безгласно или само наум. От опит обаче ще научим, че непрестанната молитва не е толкова лесна работа. Практикуването □ изисква големи усилия. Можем да □ отделим специално време от деня. Добре е също да включим Иисусовата молитва в своето молитвено правило. Така например, когато четем утринните си молитви, можем да я изричаме десет пъти преди всяка молитва. Също така понякога можем да започнем Иисусовата молитва веднага след началните молитви и да я продължим толкова, колкото е всекидневно-

то ни време за молитва. Когато казваме вечерните молитви можем да се упражняваме в Иисусовата молитва по същия начин.

Изключителността на Иисусовата молитва обаче се състои в това, че за произнасянето □ няма установено точно определено време. В православния Молитвеник се казва: „На работа и по време на почивка, вкъщи и на път, сам или сред други хора, винаги и навсякъде повтаряй в ума и сърцето си сладкото име на Господ Иисус Христос, казвайки: Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй ме грешния.”

Възможно ли е това? Може ли човек да посвети себе си на молитвата до такава степен, че наистина да следва този съвет?

Най-добрият отговор на поставения въпрос може да се намери в книгата „Въпроси на странника към неговия духовен отец”, която е преведена вече на много езици. На ползата от Иисусовата молитва ще се спрем в следващата глава; тук ще разгледаме самата молитва по-отблизо.

Ако включим Иисусовата молитва в молитвено-то си правило, ще забележим, дори след кратко време, че е по-лесно да задържим мислите си, когато казваме тази молитва, отколкото когато четем другите. В това се състои особеното преимущество на Иисусовата молитва и на другите подобни кратки молитви; те са по-добри проводници на вниманието, отколкото тези, които съдържат много мисли. Практикуването на Иисусовата молитва между останалите молитви помага също така за прочитането им с повече внимание.

Иисусовата молитва е наречена съвършена молитва, защото съдържа някои основни спасителни истини (подобно на прекръстването), а именно, нашата вяра в Боговъплъщението и в Светата Троица. Когато казваме *Господи, Иисусе Христе, Сине Божий*, ние потвърждаваме, че нашият Спасител е и Човек, и Бог. Името Иисус Му е било дадено като на човек от Неговата майка, докато гумите *Господи* и *Сине Божий* показват, че Иисус е Бог. Другата основна истина на нашата християнска вяра – за Светата Троица – също е включена в молитвата ни. Когато се обръщаме към Иисус като към Син Божий, ние изповядваме вярата си не само в Бога Отец, но и в Светия Дух според гумите на св. апостол Павел, който казва: „Никой не може да нарече Иисуса Господ освен чрез Духа Светаго” (1 Кор. 12:3).

Друга причина да казваме, че Иисусовата молитва е съвършена, е това, че тя съдържа двата аспекта на християнската молитва. Когато казваме *Господи, Иисусе Христе, Сине Божий*, ние достигаем Божията слава, святост и любов и след това с чувството за нашата греховност се смиряваме в покаянието с гумите: *помилуй ме грешния*. Контрастът между нас и Бога намира израз в гумите: *помилуй ме*. Освен покаянието тези гуми изразяват също и утешението, което получаваме от съзнанието, че Бог ни приема. Иисусовата молитва е заредена с увереността на апостола: „Кой е, Който ще осъжда? Христос Иисус, Който умря, но още и възкръсна, Който е и отдясно на Бога, Който и ходатайствува за нас” (Рим. 8:34). Сър-

цето на Иисусовата молитва и спасителната гума е името Иисусово: „И ще Му наречеш името Иисус; защото Той ще спаси народа Си от греховете му” (Мат. 1:21).

Молитвената практика

Разбира се, живеещите в манастирски обществения братя и сестри могат да се молят непрестанно – те имат възможност за това и за целта ползват специални молитвени броеници. Но как може обикновеният християнин, който ходи на работа и живее в обществото, да се моли непрестанно?

Този въпрос възниква естествено особено ако човек вече е запознат с литература, занимаваща се с проблема за непрестанната молитва на сърцето, като например „Въпроси на странника...”, „Христос е сред нас”, „Изкуството на молитвата” и „Преп. Серафим Саровски”. Следващите разсъждения могат да бъдат от полза за тези, които сериозно си задават този въпрос.

Наистина ли не ни достига време, или нямаме възможност да практикуваме Иисусовата молитва?

Колко са нещата, които вършим по навик в началото на деня? Ние се мием, обличаме, закусваме... В това време мислите ни могат свободно да повтарят думите на молитвата. Наистина е важно още със събуждането си да се съсредоточим, да настроим ума си към помнене на Божието присъствие и да започнем да казваме наум: *Господи, Иисусе Христе, помилуй мене, грешния.*

Дори този, който е семеен, има възможност да се моли наум, ако помни какво трябва да прави и ограничи разговорите си до необходимото и полезното за самия него и за другите.

Що се отнася до сутрешния вестник, музиката и новините – всеки сам може да избере тях или молитвата. Понякога трябва да се пожертва нещо добро за нещо още по-добро. Какво ни пречи да се съсредоточим върху думите на молитвата и по пътя за работа?

В наше време често се случва работата да бъде чисто механична, да се състои в повторение на едни и същи движения. Ето още една възможност. Ръцете ни ще вършат своята работа, а умът ни – мислите и сърцето ни – ще работят в присъствието на Иисуса Христа. Тогава тази монотонна работа може да стане дори приятна, като получено от Бога задание. И тъй като практикуването на Иисусовата молитва усъвършенства способността ни да се концентрираме, то не трябва да се страхуваме, че няма да сме съсредоточени при механичната ни работа.

Но работата ни може изобщо да не е механична. Тя може да изисква всичките ни мисли и цялото ни внимание. Как можем да се молим в такъв случай? Разбира се, тогава не е възможно да се съсредоточим за дълго върху повтарянето на Божието име. И все пак можем да го правим от време на време. Ако придобием навика да повтаряме името на Иисус Христос макар и само веднъж за половин минута – а почти при всяка работа е възможно човек да намери за себе си такава пауза, – то тогава помнене-

то на Божието присъствие ще остане подсъзнателно в душата ни – това също е молитва.

Това е възможно при спокойна работа, но какво да правим, ако има безчет разнородни неща, които трябва да се помнят и на които трябва да се обръща внимание? Отговорността, многото задължения и грижи натоварват ума ни, но откъде всъщност идва тази натовареност? Не идва ли частично от факта, че всички грижи и задължения ни бомбардират сякаш едновременно и ни лишават от способността да владеем мислите си, като вместо това те ни владеят? Ако обаче се молим редовно, особено с Иисусовата молитва, ще се научим да се съсредоточаваме и да владеем ума си. Задълженията и грижите ще продължават да съществуват, но вече ще знаем как да се справяме с тях една по една и така ще се избавим от душевното страдание, което днес се нарича стрес и чиято причина е натоварването с всичко наведнъж.

За този, който дълго е страдал от стрес, е двойно по-важно да промени основата на отношението си към живота. Добре е да си спомним думите от Евангелието: „Защото каква полза за човека, ако придобие цял свят, а повреди на душата си?” (Мат 16:26).

Днес пенсионерите съставляват значителна част от нацията ни. Тяхното положение – свободни от работа и често сами – е идеално за усъвършенстване в молитвата. Пребиваването в непрестанна сърдечна молитва би донесло истинско утешение на мнозина и би им осигурило изключително значима задача: да се молят и за другите.

*Някои важни неща,
които трябва да запомним*

Книгата *Въпроси на странника...* бе препоръчана по-горе, защото показва простичко как да се практикува непрестанна сърдечна молитва. Но трябва да изтъкнем, че примерите, посочени в тази книга, са изключителни случаи, които не винаги можем да приложим към себе си. За да предпазим читателя от увличане в мистицизъм и фантазйорство или от преакцентриране върху техниката, което превръща молитвата в медитация, ще изброим някои основни неща, които християнинът трябва да има предвид по отношение на Иисусовата молитва:

—
Когато се молиш, ти се срещаш лично със Светия Бог.

—
За да имаш успех в молитвения живот, искрено се опитай да очистиш съвестта си по отношение на Бога, на ближните си и на земните неща.

—
Не се колебай да се обърнеш с молитва към Бога, колкото и лош да се чувстваш. Всичките ни грехове са само капка в сравнение с океана на Божията любов.

—
Всеки ден започвай молитвите си със смирение, като че не си го правил досега; молитвата не натрупва лихви, казват отците.

—
Нагласи ума си към чувството за Божието присъствие и изговаряй молитвата, без да бързаш, като внимаваш във всяка дума; иначе молитвата ти ще бъде напразна. Когато забележиш, че мислите ти са се отклонили, просто ги върни към думите на молитвата, без да се смущаваш.

—
Повтаряй Иисусовата молитва в тази форма, която ти се струва по-добра за момента: *Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй мене, грешния!* или *Господи, Иисусе Христе, Боже наш, помилуй нас!* или *Иисусе, Сине Божий, помилуй ме!*

—
Когато си сам, повтаряй молитвата понякога на глас, понякога тихо или наум.

—
Когато се молиш, не си създавай никаква образна представа за Бога, небето или за нещо друго; въобразяването според отците е груба умствена нагласа, неподходяща за

молитва.

—

Не обръщай внимание на нечистите или хулни помисли и образи, които могат да се появят по време на молитва; те не са твои, а идват от злия дух и ще изчезнат, ако не им обърнеш внимание.

—

Не се опитвай да намериш (с ума си) мястото на сърцето си по никакви специални методи; това е подходящо само за тези, които живеят в тишината на пълното уединение; съсредоточи вниманието си върху думите на молитвата и сърцето ти ще се присъедини към тях в свое време.

—

През целия си живот трябва да се „насилваме“ да се молим; точно това е борбата, която има предвид Христос, когато казва, че царството небесно е насилвано, и насилници го грабят (Мат. 11:12).

—

Единственото чувство, към което съзнателно трябва да се стремим в молитвата си, е чувството на разкаяние и недостойнство; другите чувства са дар на Божията благодат, които Бог ни дава според мярата на нашето смирение.

—

Внимавай за плодовете на молитвата – съсредоточеност, прочувственост, сълзи. Често в началото Бог по Своята милост ни дава да вкусим сладостта на молитвата и после ни оставя сами, за да изпита вярата ни и да ни покаже какво сме без Неговата благодат.

—

Можеш да си казваш Иисусовата молитва и в църква, по време на служба, и тогава всичко, което чуваш и виждаш, ще е като масло за пламъка на вътрешната ти молитва. По време на Евхаристията обаче е по-добре да се съсредоточиш върху думите на общата молитва. Според св. отци най-важното общение с Бога е св. Причастие и след него – Иисусовата молитва.

—

Всеки ден чети по една глава от Свещеното писание и по една от писанията на св. отци относно молитвата. Такова четене е важно във време, когато живите примери и духовни наставници не са достатъчно.

—

Възприеми подходящо молитвено правило и се дръж за него като за близък приятел; все пак, не му позволявай да те зароби.

—

Най-важното, което накрая трябва да се запомни: пази сърцето си свободно от омраза, злоба и осъдителни помисли, за да може Бог да чува молитвата ти. Прощавай на всички, за да ти прости Бог, и бъди милостив към всички, за да бъде Бог милостив към тебе. Св. отци ненапрасно казват: Твоят ближен е твоето спасение.

ази книга се появява във време, когато много се говори за т. нар. харизматично движение. Името му идва от това, че то се стреми към специалните дарове на благодатта – харизми, които са се появявали в апостолски времена – пророчество и говорене на езици.

Поставя се въпросът възможно ли е подобно движение да се зароди и в Православната църква? Отговорът на този въпрос ще бъде резюме на всичко, казано за Православната църква досега в тази книга. Помним, че исторически единственият първоисточник на Православната църква е слизането на Светия Дух на Петдесетница, на петдесетия ден след Христовото Възкресение. Живелият през II век св. Иринеи, епископ Лионски, пише: „Където е Църквата, там е Светият Дух, и където е Светият Дух, там е Църквата и пълнотата на благодатта.” Естеството на Църквата не се е променило оттогава. Църквата е все така Църква на Светия Дух според Христовото обещание: „И аз ще помо-

ля Отца, и ще ви даде друг Утешител, за да пребъдва с вас вовеки” (Иоан.14:16). Т. е. Църквата като такава е вече харизма, дар на благодатта на Светия Дух сред човеците.

Църквата е на Светия Дух, но какво да кажем за нейните членове?

Когато говорихме за Евхаристията, наблегнахме на общото участие на всички членове на Църквата в извършването на Литургията. Разгледахме въпроса от гледна точка на Литургията, която съгласно названието си трябва да бъде обща служба. Същият въпрос може да бъде разгледан и от гледната точка на отделния вярващ. Членовете на Църквата не участват в Литургията само за да я направят „обща служба”, но и защото са получили за това свещеноействие дара на благодатта, харизмата. При повторното си раждане в св. Кръщение от вода и Дух те са били въздигнати същевременно като „царствено свещенство” за литургийно служение.

Древният църковен автор св. Иполит Римски разказва как епископът възлагал ръцете си на новокръстените и се молил благодатта на Светия Дух да ги приготви за литургийна служба: *Господи Боже, Който си ги направил достойни за опрощаването на грехове в банята на раждането отново чрез Светия Дух, изпрати в тях Своята благодат, така че да могат да Ти служат според Твоята воля: защото Твоя е славата, на Отца, и Сина и Светия Дух в Светата Ти Църква, сега, и винаги, и за вечни векове. Амин.*

Апостолът също се позовава на получаването на

Духа, като казва: „Защото чрез един Дух всички сме кръстени в едно тяло, било иудеи или елини, било роби или свободни; и всички с един Дух сме напоени.” (1 Кор. 12:13).

Възлагането на ръце е било част от чина на св. Кръщение в апостолските времена, но може да се приеме, че миропомазването, което скоро станало постоянно установен обичай, също било познато по онова време. „А Тоя, Който утвърдява нас с вас в Христа и ни помаза, е Бог; Той ни и запечата и даде залога на Духа в сърцата ни” (2 Кор. 1:21-22). Думите в тайнството на миропомазването – *Печат гара Духа Светаго. Амин!* – са в съгласие с този библейски цитат. Службата за присъединяване към Църквата чрез св. Кръщение включва същите детайли, които се виждат и в последованието на тайнството Свещенство: пострижение, ръковъзлагане, обличане в бяло, както и шествие около купела или св. престол. Това показва, че и на Кръщението се гледало като на назначение за литургийна служба, за служението на Божия народ като „царствено свещенство”. Когато човек бива кръщаван или миропомазван по време на Литургия, той за първи път участва и в извършването на св. Евхаристия.

Участието на всички вярващи в евхаристийното богослужение е също толкова необходимо, колкото и участието на служещия свещеник.

Принадлежността към Църквата означава членство в Божия народ и харизма на царствено свещенство. Тази харизма не означава свещеническа служба отделно на един индивид, а участие в общата

служба на Божия народ в храма.

Така всеки член на Църквата има харизмата на свещенство изобщо и е харизматик в широкия смисъл на думата. Това означава, че в добавка към общата харизма, принадлежаща на всички членове на Църквата, може да има и специални харизми, дадени само на определени хора, за служба на Църквата.

Когато говорихме за Евхаристията, посочихме, че тъй като кръщаване на възрастни сега се извършва по-рядко, разбирането за Кръщението като второ раждане е отстъпило на заден план. В това отношение осъзнаването на това разбиране може да се нарече харизматично пробуждане, защото цели осъзнаване харизмата на Кръщението и на Светия Дух. За да постигнем това, са необходими две неща: по-съзнателно участие в Евхаристията и задълбочаване на собствения ни молитвен живот.

Евхаристията и Иисусовата молитва се подкрепят и допълват. Но може ли специални харизми като пророчестване, говорене на езици и изцеляване на болни да се появят в Православната църква? В отговор трябва да кажем преди всичко, че в историята на Църквата хората, притежавали специални благодатни дарове, (и много от тях са сред светците), не са търсили самите тези дарове, а са стигали до духовна зрелост чрез най-дълбоко смирение. Освен това можем да попитаме дали днешната Църква се нуждае от благодатни дарове като онези, които са се проявили в апостолско време. Според предсказанията на св. отци в последните времена няма да има никакви знамения, а изкушенията ще бъдат толкова големи, че всеки, който ус-

тои във вярата, ще има в Царството небесно по-голяма слава от тези, които вършат знамения и чудеса.

Достатъчно трудни за днешния християнин са думите за необходимостта от осъзнаване на благодатта на Кръщението.

Св. Григорий Синайски учи:

Стани това, което вече си.

Намери Този, Който вече е твой.

Послушай Този, Който не престава да ти говори.

Притежавай Този, Който вече те притежава.

Кратък справочник

Автокефална църква (от гр. *auto сам, самостояен и kejalh – глава*) – църква с най-висока степен на независимост, която се изразява в следните права: самостоятелен избор и интронизиране на свой предстоятел, свикване и провеждане на поместен събор, освещаване на миро, канонизиране на местни светии и пр.

Агнец (евхаристиен) – четириъгълна хлебна частица с буквите ІС ХС НІ КА = *Иисус Христос побеждава*. Преди началото на Литургията се изрязва от приготвения за евхаристията хляб (просфора) и в края на Евхаристийния канон по молитвата на църквата се претворява в Тяло Христово.

Анафора (от гр. *anafora – въздигане*) – евхаристийна молитва на предложението.

Антифон (от гр. *antiphonē – отменно звучащ*) – песнопение, чието название идва от начина на изпълнение – последователно от лявата и дясната певници (клироси) в храма.

Баптистериум – Пристройка към храм или отделно помещение за извършване на тайнството Кръщение.

Великденски (Възкресен) канон – песнопения от богослужението преди св. Литургия в нощта на Възкресение Христово

Диаспора – название, с което в миналото се

отнасяло към евреите, живеещи извън обетованата земя. По отношение на Православието се използва спрямо православните общности извън традиционно православните страни – най-вече на Запад.

Ектения (от гр. *ekteinw* – *разтягам, удължавам*) – поредица от молитвени прошения, отправяни от всички присъстващи в храма под ръководството на дякона. Различните ектении (велика, малка, сузуба и просителна) са съставна част от основните богослужбни последования.

Катехизис (от гр. *kathchsiV* – *устно обучение или наставление*) – кратко помагало, в което – обикновено под формата на въпроси и отговори – се разглеждат основите на вярата.

Карелия – географска област, понастоящем пресичана от руско-финландската граница.

Оглашени – подготвящите се за св. Кръщение. В гревната Църква оглашението траело от четиридесет дни до две или три години.

Отпуст – молитвите, с които завършва едно богослужение.

Пасха от евр. *пасох* – отминавам. В Стария завет – празник на изхода от Египет. В църковната традиция Пасха е синоним на Възкресение Христово.

Харизматично движение – движение, което се заражда в началото на XX век сред протестантските общности. В по-ново време има последователи и сред римокатолиците.

Архиепископ Павел Финландски
Вярата, която изповядваме

Финландска, първо издание

Превод: Мариян Стоядинов

Редактор: Димитър Попмаринов

Коректор: Невена Николова

Издателска къща „ОМОФОР“

ул. Иван Рилски 16, ап. 6, София 1606, тел. 544 903

Предпечат: Изд. къща ОМОФОР

Печат: Вулкан 4

ISBN 954-9700-03-8